

De staat van steden en dorpen

Gerard Marlet
Roderik Ponds
Clemens van Woerkens

De begeleidingscommissie bestond uit Sinisa Boksic, Ben Geurts en Ferdi Schild (allen Ministerie van BZK), Wim van der Zanden (gemeente Rotterdam), Harry ten Caten (gemeente Eindhoven), Jan Jaap Visser (gemeente Dordrecht), Marianne Huisman en Thijs van der Steeg (beiden gemeente Almere) en Janine Meesters en Reina Spit (beiden gemeente 's-Hertogenbosch).

Eindredactie: Nadine van den Berg

Atlas voor gemeenten
Postbus 9627
3506 GP UTRECHT
T 030 2656438
F 030 2656439
info@atlasvoorgemeenten.nl
www.atlasvoorgemeenten.nl

RIGO Research en Advies
Postbus 2805
1000 CV Amsterdam
T 020 5221111
F 020 6276840
info@rigo.nl
www.rigo.nl

© Atlas/RIGO, 2013

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De staat van steden en dorpen

Een monitor voor de kwaliteit van de woon- en leefomgeving en de sociaal-economische positie van steden en dorpen in Nederland

Inhoud

Inleiding	7
1 Analyse en interpretatie	12
2 Leefbaarheid	28
3 Veiligheid	31
4 Sociaal	34
5 Fysiek	37
6 Economie	40
7 Gezondheid	46
8 Categorisering steden	48
8.1 Overkoepelende clusteranalyse: sociaal, fysiek en veiligheid	49
8.2 Clusteranalyse: sociaal-economische factoren	53
8.3 Werkloosheid en veiligheid	56
8.4 Fysiek	60
8.5 Economie	64
Bijlage 1: beschrijving van de gebruikte indicatoren	69
Bijlage 2: Indeling van gemeenten naar categorieën	73

De staat van steden en dorpen [Atlas voor gemeenten, RIGO]

Inleiding

Dit prototype van *De staat van steden en dorpen* bouwt voort op het haalbaarheidsonderzoek naar een monitor voor de staat van steden dat in 2012 is gepubliceerd.¹ In dit prototype is de scope verbreed naar steden én niet-stedelijke gemeenten (dorpen en landelijke gemeenten). Met *De staat van steden en dorpen* wordt in beeld gebracht hoe het met de woon- en leefomgeving en de sociaal-economische positie van groepen van steden en van dorpen en landelijke gemeenten staat, en wat de belangrijkste ontwikkelingen zijn. Bovendien worden verschillen tussen (typen) steden inzichtelijk gemaakt. Hiermee is *De staat van steden en dorpen* een instrument voor periodieke beleidssignalering voor (de directie Woon- en Leefomgeving van) het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Met deze monitor wordt duidelijk welke steden het op welke onderdelen van de kwaliteit van de woon- en leefomgeving goed en minder goed doen. Daarmee wordt enerzijds inzichtelijk welke steden 'op elkaar lijken' en van elkaar zouden kunnen leren, en anderzijds wordt duidelijk wat de belangrijkste ontwikkelingen en meest urgente beleidsthema's zijn voor de woon- en leefomgeving van Nederlandse steden en dorpen. 'De staat' biedt een instrument om steden en dorpen met elkaar te kunnen vergelijken, en per stad de grootste 'problemen' of 'uitdagingen' te schetsen. Afhankelijk van de karakteristieken van een 'urgent' beleidsthema kan vervolgens worden bepaald met welke partners (waaronder de verschillende departementen) er het best kan worden samengewerkt of afgestemd.

Als basis voor deze monitor op gemeenteniveau dienen de indicatoren uit de Leefbaarometer, die op het lage schaalniveau van clusters van 6-ppc-gebieden wordt gepubliceerd. Een aantal indicatoren uit de Leefbaarometer is ten behoeve van *De staat van steden en dorpen* samengevoegd en geaggregeerd naar gemeenteniveau. Voor deze indicatoren is het mogelijk om verder 'in te zoomen' binnen bepaalde steden, op wijk- of buurtniveau.

Uit het haalbaarheidsonderzoek² bleek echter dat de indicatoren uit de Leefbaarometer voor veel thema's geen betrouwbaar en/of compleet beeld geven van de woon- en leefomgeving van steden en dorpen. Daarom zijn

¹ G. Marlet, R. Ponds, C. v. Woerkens, 2012: De staat van de steden in de Leefbaarometer. Haalbaarheidsonderzoek (Atlas voor gemeenten/Rigo, Utrecht/Amsterdam).

² Ibidem.

verschillende nieuwe indicatoren toegevoegd om een zo compleet en betrouwbaar mogelijk beeld te kunnen schetsen van de staat van de woon- en leefomgeving van de steden en dorpen op de verschillende thema's.

Dat resulteert in de volgende twaalf kernindicatoren waarbij een deel uit de Leefbaarometer afkomstig is, maar een groter deel niet:

1. Totaalscore Leefbaarometer (objectief)
2. Subjectief leefbaarheidsoordeel
3. Dimensiescore veiligheid
4. Onveiligheidsgevoel
5. Mate van verloedering in de woonomgeving
6. Kwaliteit van de woningvoorraad
7. Werkloosheid
8. Aandeel hoger opgeleiden
9. Werkgelegenheid
10. Productiviteit
11. Bruto stedelijk product
12. Aandeel midden- en hogere inkomensgroepen

Met uitzondering van de indicatoren 2, 4, 5 en 6 zijn dit allemaal objectieve indicatoren, die zoveel mogelijk zijn gebaseerd op registratiebestanden.

Hoewel *De staat van steden en dorpen* hiermee (deels) inhoudelijk is losgekoppeld van de Leefbaarometer is er via een aantal indicatoren nog steeds wel een duidelijke link. Er wordt daarom een gelijktijdige oplevering

van de eerste definitieve en geactualiseerde versie van *De staat van steden en dorpen* en de geactualiseerde Leefbaarometer³ nagestreefd.

De staat van steden en dorpen is opgebouwd uit vijf thema's: Leefbaarheid, Veiligheid, Fysiek, Sociaal en Economie. Voor die thema's is de staat van vijf groepen van gemeenten weergegeven: de vier grote steden (G4), de 27 middelgrote steden (G27), *new towns* (de Ortega-gemeenten),⁴ de overige (kleinere) steden,⁵ en alle overige gemeenten in Nederland, die in de cijfermatige vergelijkingen vallen onder de categorie: 'dorpen en landelijke gemeenten'.⁶ Zie bijlage 2 voor de volledige indeling in categorieën.

De staat van steden en dorpen bevat vijf thematische paragrafen, waarin het fysieke, sociale, economische en leefbaarheids- en veiligheidsprofiel van de Nederlandse gemeenten wordt geschetst. Per thema zijn de door de begeleidingscommissie op basis van het haalbaarheidsonderzoek gekozen kernindicatoren gepresenteerd. Voor een beschrijving van alle indicatoren die bij deze afweging een rol hebben gespeeld, en de argumentatie voor de selectie daarvan, wordt verwezen naar de rapportage van het haalbaarheidsonderzoek.⁷

Per thema zijn steeds meerdere grafieken opgenomen. De eerste twee grafieken laten de stand ('de staat') van verschillende groepen van gemeenten zien op de twee (samengestelde) kernindicatoren voor het betreffende thema. In de volgende twee grafieken worden de beide

³ K. Leidelmeijer, G. Marlet, J. van Iersel, C. van Woerkens, H. van der Reijden, 2008: De Leefbaarometer. Leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken (RIGO Research en Advies BV / Atlas voor gemeenten, Amsterdam / Utrecht).

⁴ Dit zijn Zoetermeer, Ede, Almere, Haarlemmermeer en Apeldoorn. Deze groep komt niet overeen met de formele definitie van *new towns*. In overleg met de begeleidingscommissie is besloten om voorlopig de Ortega-gemeenten te presenteren omdat dit recht doet aan de huidige bestuurlijke realiteit. In volgende versies (en/of de bijbehorende Excel-applicatie) kan besloten worden ook andere groepen van steden te presenteren, zoals *new towns*, universiteitssteden, etc.

⁵ Dit zijn de gemeenten Delfzijl, Heerenveen, Smallingerland, Sneek, Assen, Hoogeveen, Meppel, Kampen, Doetinchem, Tiel, Zutphen, Enkhuizen, Den Helder, Hoorn, Delft, Gorinchem, Gouda, Hellevoetsluis, Goes, Middelburg, Terneuzen, Bergen op Zoom, Oss, Roermond, Weert en Roosendaal. Dat zijn de overige Nederlandse gemeenten die op basis van hun centrumfunctie als stad kunnen worden aangemerkt. Zie voor de onderliggende methode voor de selectie van steden: G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers, Nijmegen). Overigens wordt die methode op dit moment verder verfijnd. Voor de eerste echte publicatie van *De staat van steden en dorpen* in 2013 zou kunnen worden aangesloten bij die nieuw ontwikkelde methode voor de selectie van steden, stedelijk gebied en afhankelijke ommelanden.

⁶ In deze categorie vallen dus ook stedelijke gemeenten die niet onder de eerder genoemde categorieën vallen (zoals Vlaardingen en Spijkenisse) waardoor de benaming (en de indeling zelf) wellicht als niet optimaal kan worden beschouwd. In de definitieve versie van *De staat van steden en dorpen* die naar verwachting in mei of juni 2013 zal verschijnen zullen ook andere en/of meerdere categorieën (zoals overige stedelijke gemeenten) kunnen worden toegevoegd.

⁷ G. Marlet, R. Ponds, C. v. Woerkens, 2012: De staat van de steden in de Leefbaarometer. Haalbaarheidsonderzoek (Atlas voor gemeenten/Rigo, Utrecht/Amsterdam).

kernindicatoren voor de individuele steden en het gemiddelde van de dorpen en landelijke gemeenten op twee tijdstippen geplot. In deze figuren is steeds met een gestippelde lijn de gemiddelde score van de geplote steden weergegeven zodat in één oogopslag duidelijk is of de score van een bepaalde stad boven of onder het gemiddelde ligt. Daarmee worden die steden voor de verschillende thema's gecategoriseerd, en afgezet tegen niet-stedelijke gebieden.

Naast de 'huidige' staat van de steden en dorpen (2010) wordt in de grafieken ook de 'vorige' staat van de steden en dorpen (2008) gepresenteerd, zodat de ontwikkeling die de steden sindsdien hebben doorgemaakt duidelijk wordt. De staat van de steden en dorpen wordt op verzoek van de begeleidingscommissie in absolute zin getoond, net als de scores van de benchmarks. Bij de eerste, geactualiseerde publicatie van *De staat van steden en dorpen* in het voorjaar van 2013 (gegevens per 1-1-2012) wordt de nieuwe staat van de steden en dorpen in 2012 dan weer vergeleken met de vorige staat in 2010, etc.

De staat van steden en dorpen bestaat uit drie pagina's per thema, waarin de staat van steden en dorpen wordt weergegeven; één pagina met tekst, en twee pagina's met (vier) grafieken. Alleen bij het thema Economie wordt hiervan afgeweken, omdat daaraan op verzoek van de begeleidingscommissie een indicator voor het aandeel midden- en hogere inkomensgroepen (in vergelijking met het bruto stedelijk product) is toegevoegd.

Het thema gezondheid valt in principe binnen de definitie van de kwaliteit van de woon- en leefomgeving, maar door gebrek aan goede landsdekkende data is daar in dit prototype nog geen volledig hoofdstuk over gemaakt. Wel is er door de onderzoekers van Atlas voor gemeenten een verkenning uitgevoerd naar de mogelijkheden om dit thema in de toekomst toe te voegen. De resultaten hiervan worden beschreven in hoofdstuk 7.

In het laatste hoofdstuk van dit prototype wordt door middel van een clusteranalyse op basis van de verschillende indicatoren uit *De staat van steden en dorpen* een categorisering van steden gemaakt. Hieruit wordt (per thema) duidelijk welke steden op elkaar lijken, en met dezelfde gunstige of ongunstige aspecten in hun woon- en leefomgeving te maken hebben.

De thematische hoofdstukken in *De staat van steden en dorpen* hebben een beschrijvend karakter. Op basis van de verschillende indicatoren kan vervolgens een groot aantal analyses worden gemaakt. Dit wordt allereerst duidelijk in de uitgebreide analyse en interpretatie van de resultaten hoofdstuk 1. Dat hoofdstuk is zelfstandig te lezen als samenvatting van de belangrijkste conclusies die op basis van de huidige (en vroegere) staat van steden en dorpen kunnen worden getrokken. De inhoudelijke focus van dit hoofdstuk ligt op de hernieuwde 'trek naar de stad', en de gevolgen daarvan voor dorpen en het platteland. Is de woon- en leefomgeving in steden inderdaad weer populair geworden als woonplek voor specifieke bevolkingsgroepen, zoals hoger opgeleiden? Leidt dat in deze steden ook tot een lagere werkloosheid en hogere mate van veiligheid? En wat betekent dat voor de dorpen en landelijke gemeenten in de periferie van het land?

1 Analyse en interpretatie

Het gaat over het algemeen goed met de kwaliteit van de woon- en leefomgeving in de meeste steden en dorpen in Nederland. De meeste steden deden het in 2010 ook economisch relatief goed, en hadden een relatief grote aantrekkingskracht op hoogopgeleiden en mensen met een hoger inkomen. De leefbaarheid in de woonomgeving is in de vier grote steden duidelijk verbeterd ten opzichte van de jaren ervoor. Alleen in de *new towns* is die leefbaarheid juist verslechterd.

De meest succesvolle steden van Nederland zijn de historische steden in de Randstad, die zowel werk (de productiestad) als voorzieningen (de consumptiestad) bieden. Met steden die eenzijdiger op de werk- of woonfunctie zijn gericht gaat het minder goed. Dat komt omdat veel mensen de laatste jaren steeds meer op zoek zijn naar de beleving van de binnenstad, met een bruisend en esthetisch centrum, en een groot en gevarieerd aanbod aan voorzieningen.⁸ Dat is de reden dat in die steden gemiddeld sprake is van een groter en groeiend aandeel hoger opgeleiden onder de bevolking (figuur 1.3). Figuur 1.5 laat zien dat die toename van het aandeel hoger opgeleiden de laatste jaren inderdaad vooral heeft plaatsgevonden in de historische steden in de Randstad, maar ook daarbuiten, zoals in Zwolle, Den Bosch en Deventer.

Aanvankelijk ging de hernieuwde aantrekkingskracht van die historische steden vooral gepaard met een verandering van de bevolkingssamenstelling; economisch kansrijke mensen die zich een dure woning in de aantrekkelijke woonsteden konden permitteren, verdrongen de mensen met een lager inkomen. Figuur 1.6 laat dat duidelijk zien; een toename van het aantal mensen met hogere inkomens gaat in veel van de historische steden samen met een afname van het aantal mensen met een lager inkomen. Die grafiek laat ook zien dat die lagere inkomensgroepen vooral in de *new towns* terecht zijn gekomen, waar in een groot aantal gevallen het aandeel mensen met een hoger inkomen zelfs in absolute zin is afgenomen, zoals in Zoetermeer, Haarlemmermeer, Ede en Almere. Opmerkelijk is overigens de positie van de stad Zwolle, waar het aandeel hoogopgeleiden fors is toegenomen (figuur 1.5), terwijl zowel het aandeel hogere inkomens als het aandeel lagere

⁸ G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers Nijmegen).

inkomens er zijn afgenomen (figuur 1.6). Zwolle is dus de stad van de hoogopgeleide middeninkomens.

Door bouwrestricties rond de grote steden, konden de meest gewilde steden nauwelijks groeien, en moesten mensen die zich de schaarse en dure woningen in die steden niet meer konden permitteren uitwijken naar door de overheid aangewezen plekken, waar het aanbod ruim en de prijzen relatief laag waren: de *new towns*.⁹ Figuur 1.1 laat zien dat daarin de laatste periode verandering lijkt te zijn gekomen. Door het enigszins laten vieren van de teugels van het restrictieve bouwbeleid en de ontspanning op de woningmarkt wordt duidelijk dat de grootste bevolkingsgroei zich nu in de grote steden concentreert, terwijl die aanvankelijk was voorbehouden aan de *new towns*. De enorme jaarlijkse groei in die *new towns* is er dan ook wel zo'n beetje uit, zo blijkt uit figuur 1.1.

In figuur 1.2 (en andere figuren in dit hoofdstuk) zijn steden en dorpen naast de 'vaste stedengroepen' zoals G4 of G27 ook ingedeeld naar meer regionale groepen. De reden hiervoor is dat veel factoren zoals in het geval van de arbeidsmarkt niet (alleen) op gemeenteniveau, maar juist ook op regionaal niveau spelen. Zo blijkt uit figuur 1.2 onder andere dat ook de dorpen buiten de Randstad 'de dupe' zijn van de toegenomen aantrekkingskracht van de steden in de Randstad. In de dorpen en landelijke gemeenten in de zogenoemde krimp- en anticipeerregio's¹⁰ is de laatste jaren sprake geweest van een krimpende bevolking. Ook de steden in die gebieden groeien nauwelijks meer. De dorpen in de Randstad en de rest van Nederland groeien gemiddeld nog wel, maar ook die groei is de laatste jaren fors afgenomen. Dat geldt gemiddeld ook voor de overige steden buiten de Randstad. Figuur 1.2 laat zien dat alleen de steden in de Randstad nog een stijgende jaarlijkse bevolkingsgroei kennen, in de rest van de steden en dorpen vlakt die jaarlijkse groei duidelijk af. Een krimpende beroepsbevolking in combinatie met een vergrijzende bevolking kan tot

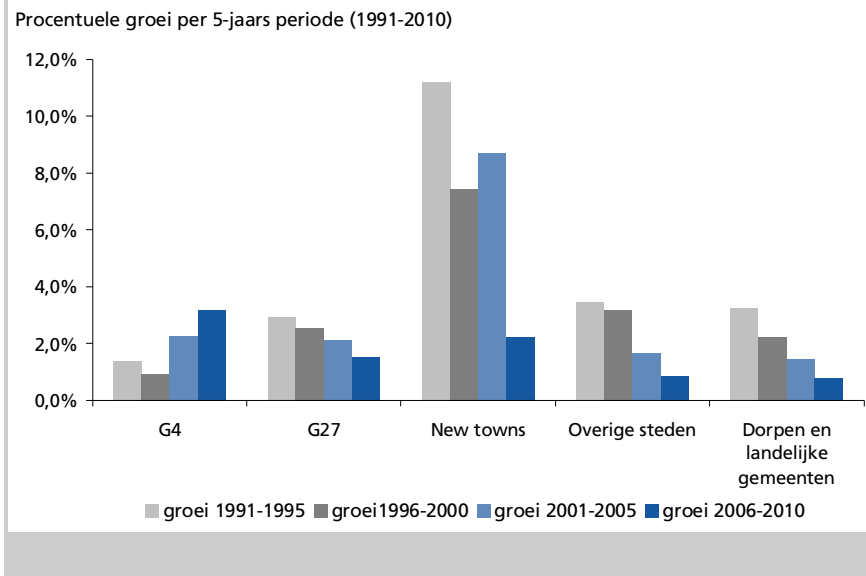
⁹ G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers, Nijmegen).

¹⁰ De krimpregio's zijn de (stedelijke en landelijke) gemeenten in Eemsdelta, Oost-Groningen, Zeeuws-Vlaanderen, Parkstad Limburg, de Westelijke Mijnstreek en Maastricht Mergelland: Appingedam, Bellingwedde, Delfzijl, Loppersum, Stadskanaal, Veendam, Vlagtwedde, Hulst, Terneuzen, Pekela, Onderbanken, Landgraaf, Beek, Brunssum, Heerlen, Kerkrade, Maastricht, Meerssen, Nuth, Schinnen, Simpelveld, Stein, Vaals, Voerendaal, Valkenburg aan de Geul, Eemmond, De Marne, Sluis, Gulpen-Wittem, Sittard-Geleen, Oldambt, Eijsden-Margraten, Menterwolde. De anticipeergebieden zijn (gemeente-indeling 2011) 110 gemeenten in de regio's Achterhoek, Alblasserwaard Vijfheerenland (Groene Hart Zuid Holland), Goeree Overflakkee, Hoeksche Waard, Kop van Noord-Holland, Krimpenerwaard (Groene Hart Zuid-Holland), Midden Limburg, Noord-Limburg, Noord-Oost Friesland, Oost-Drenthe, Rijnstreek (Groene Hart Zuid-Holland), Schouwen Duiveland, Twente, Voorne Putten, West-Brabant.

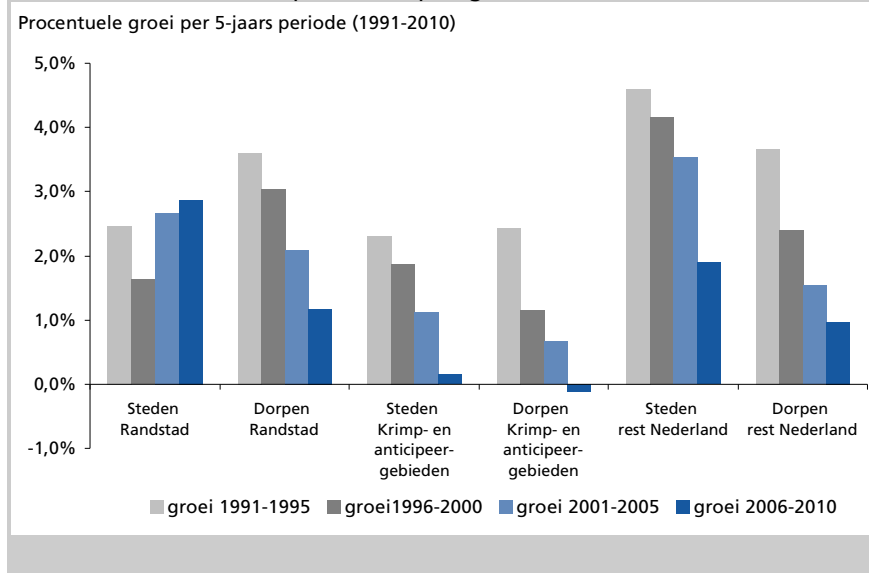
specifieke regionale vraagstukken leiden, bijvoorbeeld in de zorg waar een teruglopend arbeidsaanbod zich gelijktijdig voordoet met een snelle stijging van de vraag naar zorg.

De steden in de Randstad groeien niet alleen, maar zien ook het aandeel hoger opgeleiden gestaag toenemen (figuur 1.4). Datzelfde geldt voor de dorpen in de Randstad en de steden in de rest van het land. In de dorpen buiten de Randstad is de laatste jaren echter een daling van het aandeel hoger opgeleiden ingezet. Die *brain drain* is geen exclusief probleem voor de dorpen in de erkende krimp- en anticiperregio's, maar vindt ook plaats in de andere dorpen en landelijke gemeenten buiten de Randstad.

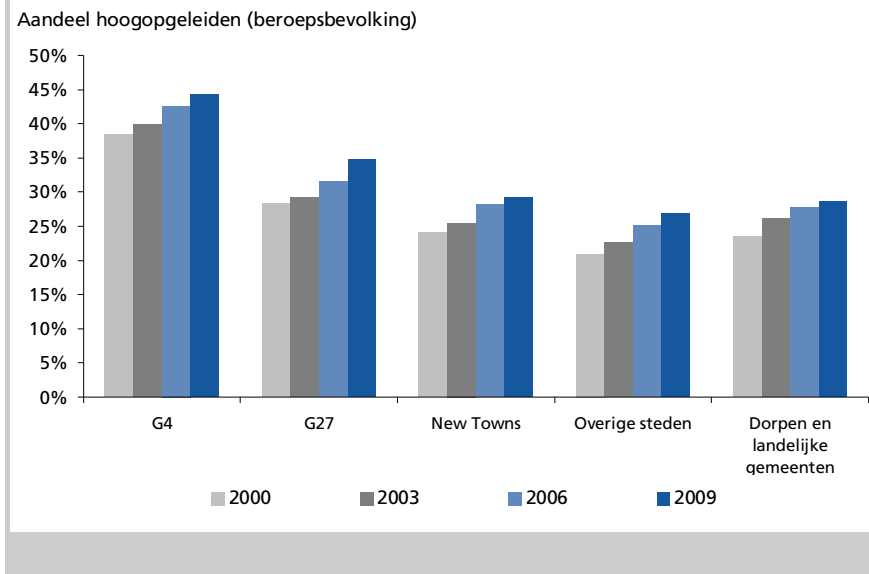
Figuur 1.1 Gemiddelde bevolkingsgroei in de G4, G27, new towns, overige steden en in dorpen en landelijke gemeenten

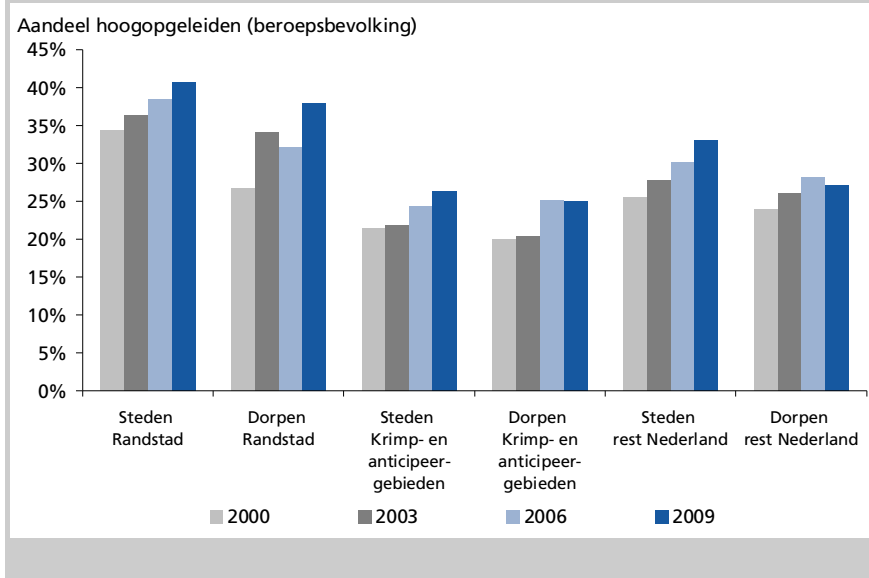
Figuur 1.2 Gemiddelde bevolkingsgroei in steden en dorpen in de Randstad, erkende krimp- en anticipeergebieden en de rest van Nederland

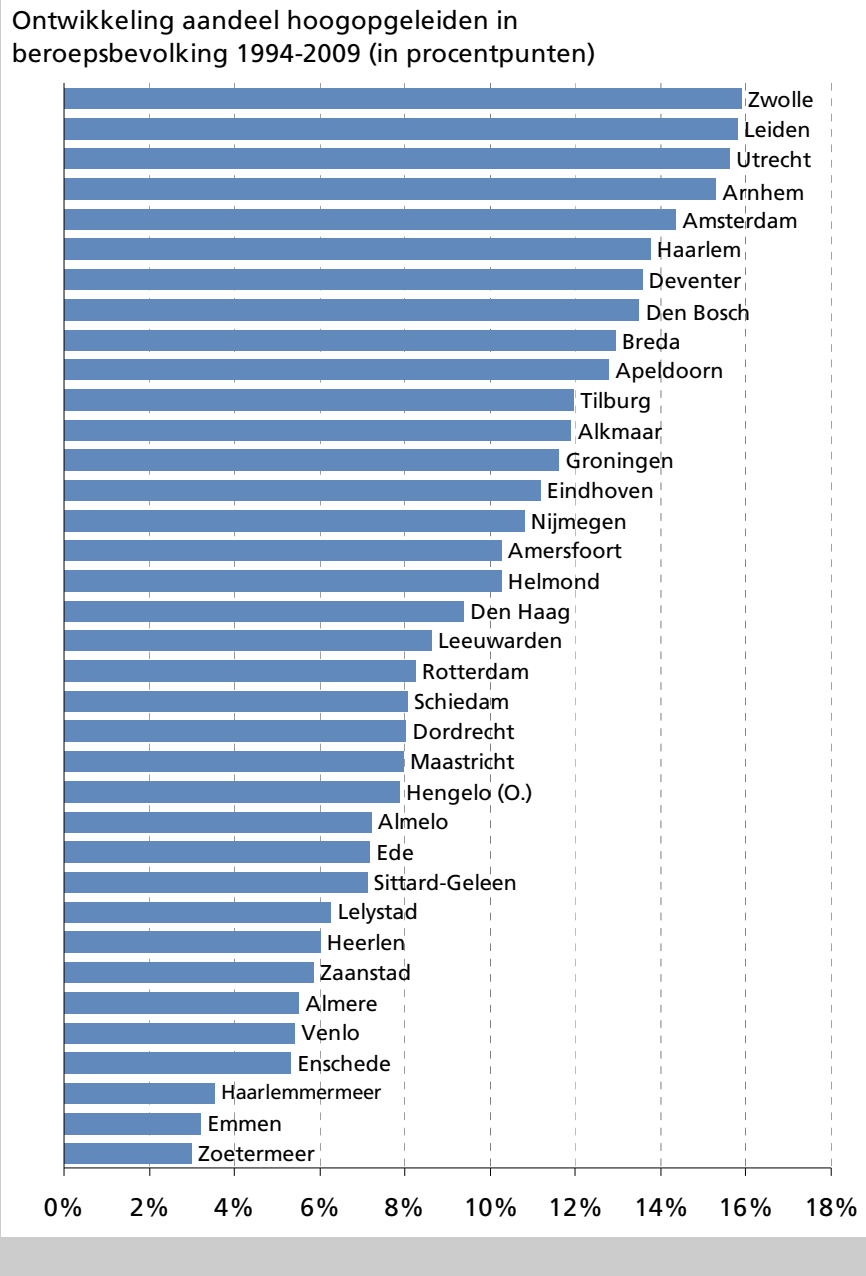
Figuur 1.3 Aandeel hoger opgeleiden onder de bevolking in de G4, G27, *new towns*, overige steden, en dorpen en landelijke gemeenten

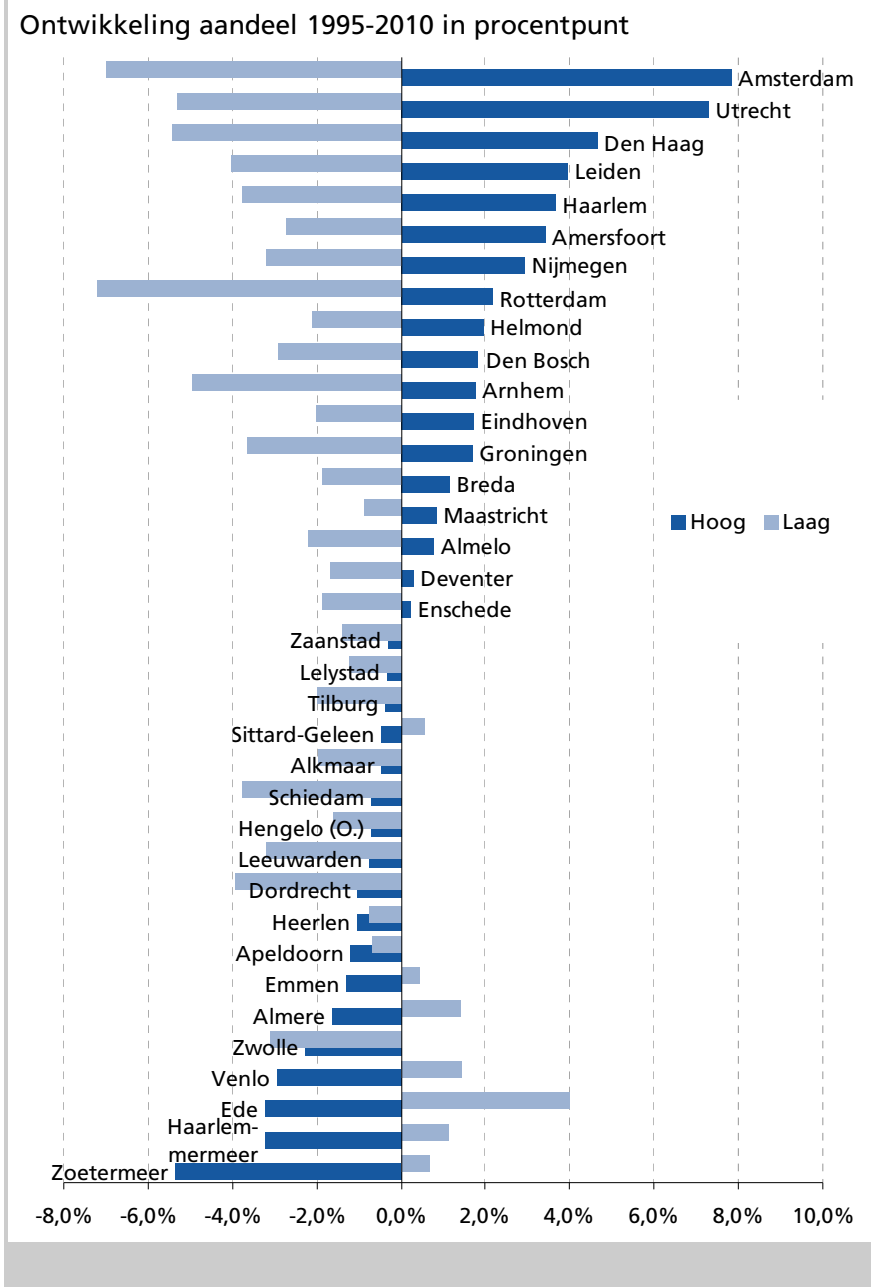
Figuur 1.4 Aandeel hoger opgeleiden onder de bevolking in de steden en dorpen in de Randstad, de krimp- en anticipeergebieden en de rest van Nederland

Figuur 1.5 Ontwikkeling aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking, 1994-2009 (G50)

Figuur 1.6 Ontwikkeling aandeel hoge en lage inkomens (persoonsniveau) in procentpunten, 1995-2010 (G50)

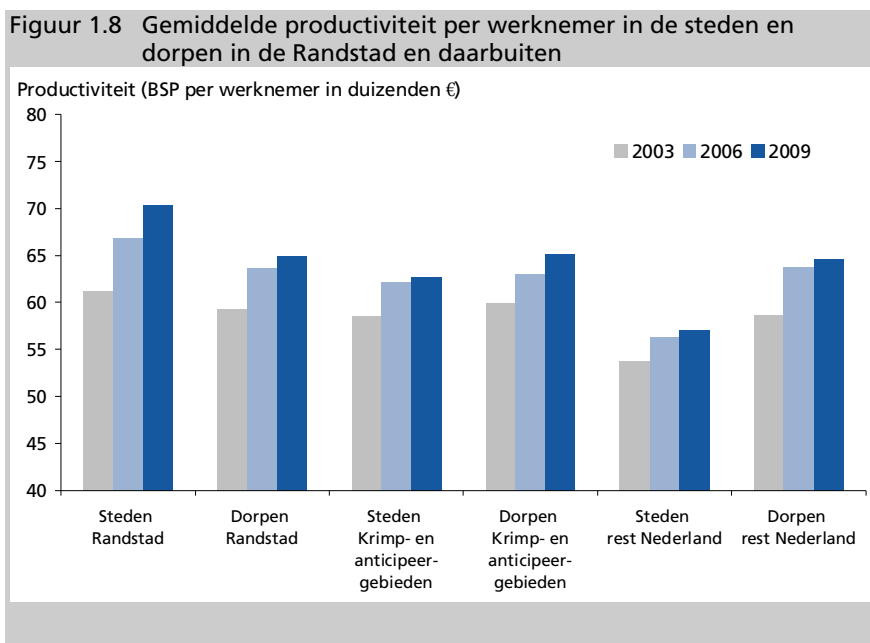
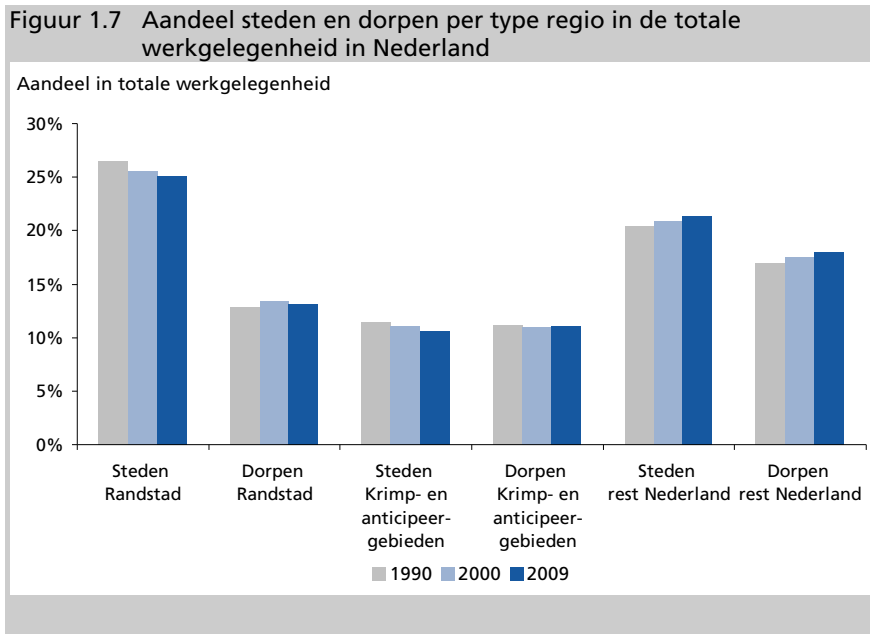
De steden in de Randstad zijn de 'economische motoren' van Nederland. In die steden concentreert zich de meeste werkgelegenheid (figuur 1.7), met ook nog eens de hoogste productiviteit per werknemer (figuur 1.8). Dat leidt ertoe dat de productie (het bruto stedelijk product) in die steden het grootst is. Maar ook gemeenten als Haarlemmermeer en Den Bosch combineren veel werkgelegenheid met een hoge productiviteit per werknemer (figuur 1.9 en 1.10). Opmerkelijk is dat veel van de middelgrote steden weliswaar veel werkgelegenheid hebben, maar een relatief lage productiviteit per werknemer. Voor Almere geldt het tegenovergestelde: relatief weinig, maar bovengemiddeld productieve banen.

Overigens lijkt de relatieve bijdrage van de steden in de Randstad aan de totale werkgelegenheid in Nederland de laatste jaren enigszins af te nemen, ten faveure van de steden en dorpen buiten de Randstad, met uitzondering van de krimp- en anticipeerregio's (figuur 1.7). De productiviteit per werknemer blijft in de steden in de Randstad echter wel duidelijk toenemen (figuur 1.8). Hier lijkt dus sprake te zijn van ruimtelijke uitsortering; de bedrijvigheid met de hoogste toegevoegde waarde concentreert zich in en om de (dure) steden in de Randstad om optimaal te kunnen profiteren van de agglomeratievoordelen die de Randstad biedt, terwijl de arbeidsintensieve werkgelegenheid met een lagere toegevoegde waarde per productie-eenheid gevestigd is in de goedkopere delen van het land.¹¹

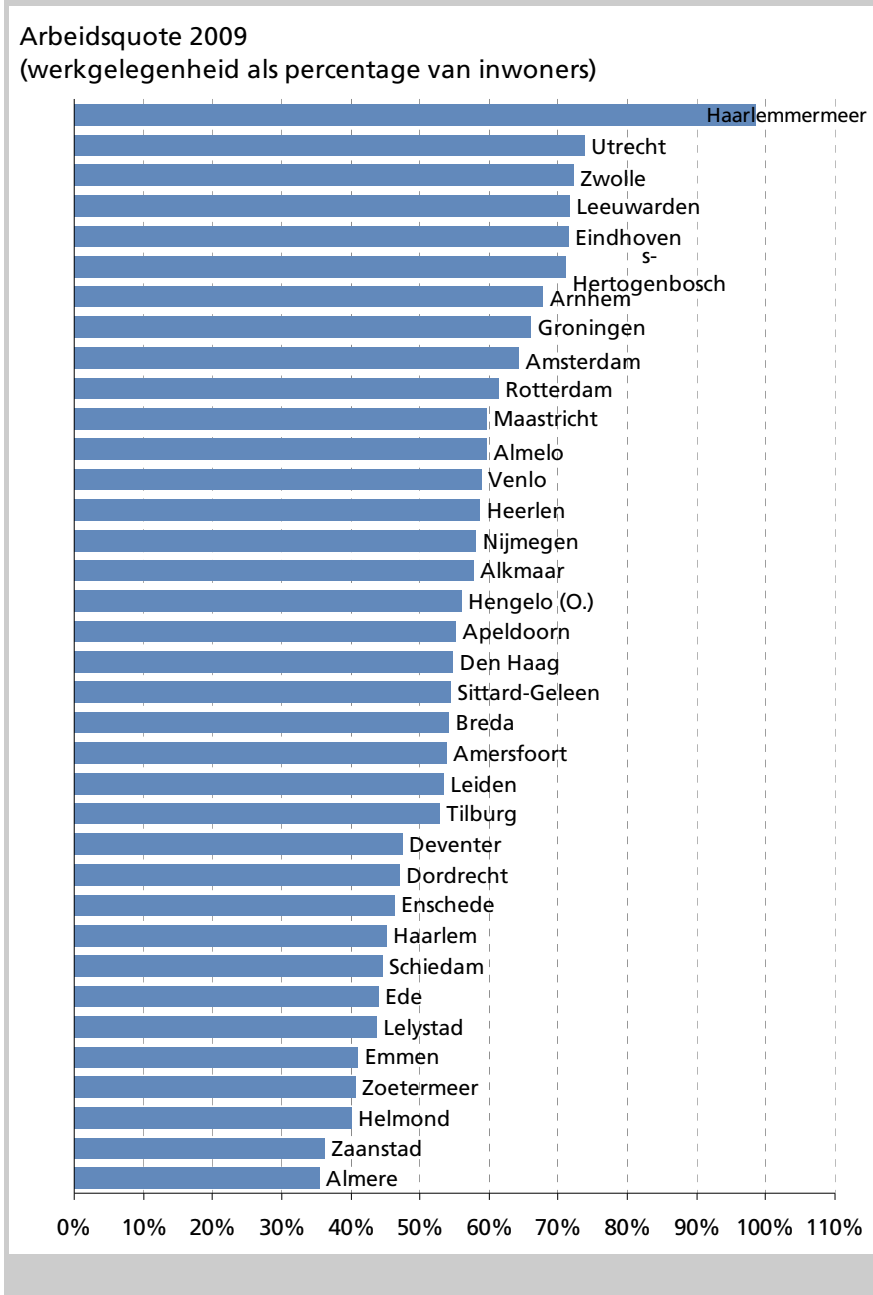
Als die tendens doorzet – en er is vooralsnog geen reden om aan te nemen dat dat niet het geval zou zijn – zal dat betekenen dat hoogopgeleide mensen en hoogwaardige werkgelegenheid zich in toenemende mate zullen concentreren in en om de steden, en dan vooral de aantrekkelijke steden in de Randstad, terwijl de dorpen en landelijke gebieden in de periferie van het land bevolkt zullen worden door de lager opgeleiden en de laagwaardige werkgelegenheid. De sociaal-economische ongelijkheid tussen steden en dorpen, en tussen Randstad en periferie, zal dan naar verwachting verder toenemen, wat ook weer consequenties heeft voor de kwaliteit van de woon- en leefomgeving in de steden en dorpen. Er bestaat namelijk een duidelijk verband tussen de beschikbaarheid van werk, de (langdurige) werkloosheid in wijken, en de kwaliteit van de woon- en leefomgeving in die wijken.¹²

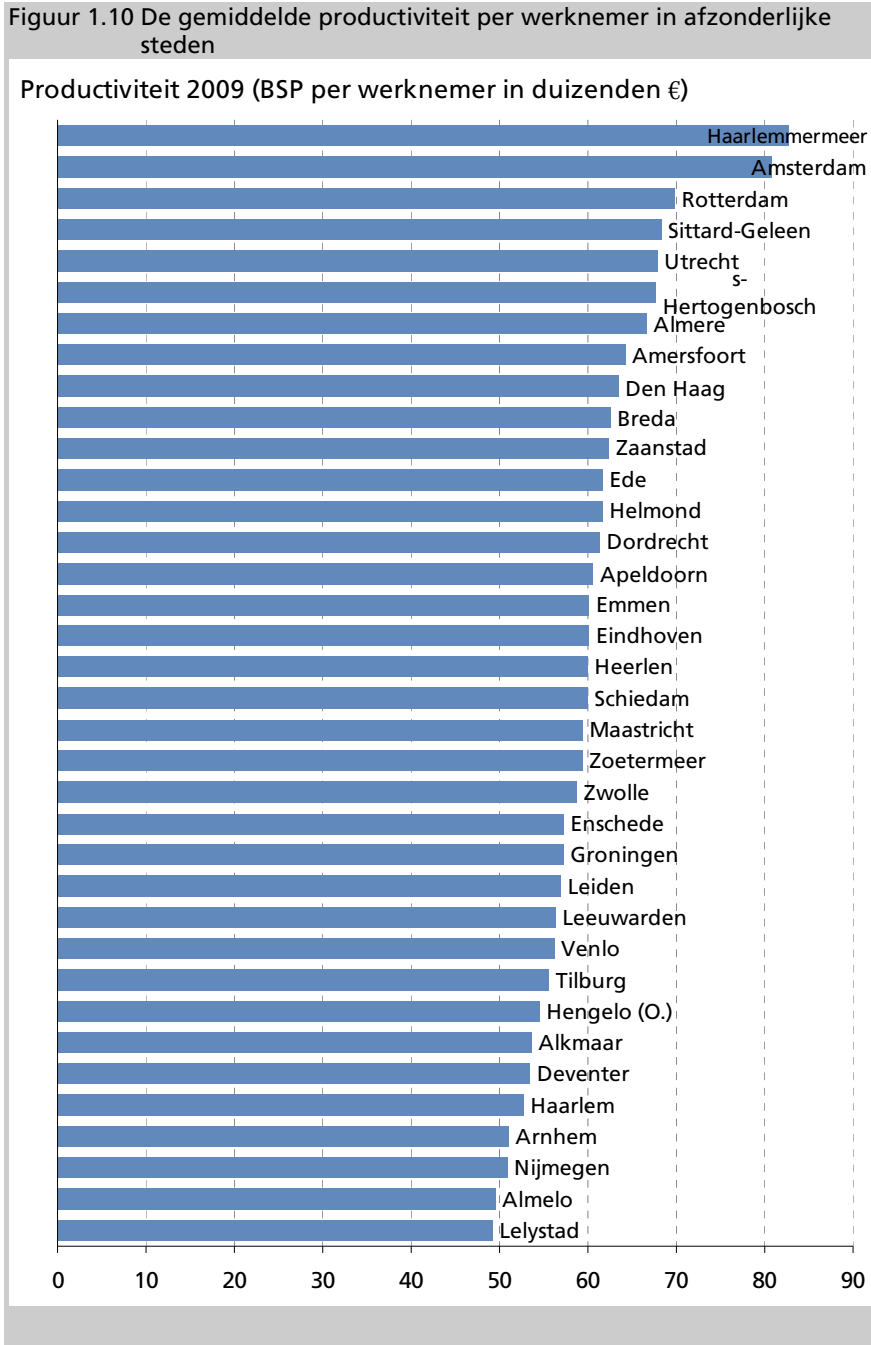
¹¹ Vgl. P. Combes, G. Duranton, L. Gobillon, D. Puga, S. Roux, 2009: The productivity advantages of large cities: distinguishing agglomeration from firm selection, CEPR Discussion Paper Series, 7191.

¹² M. Bosker, G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2008: De schaal van de stad. Stadsspecifieke kansen en problemen, en de schaal waarop ze spelen (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Figuur 1.9 Het aantal banen per inwoner in afzonderlijke steden (2009)

Ondanks de ruime beschikbaarheid van werk is de werkloosheid in de grote steden in de Randstad over het algemeen hoger dan in de steden buiten de Randstad, en in de dorpen en landelijke gemeenten (zie figuur 1.13). Dat is het paradoxale van het succes van de stad; er wonen grote groepen mensen in de aantrekkelijke steden die niet meeprofiteren van de kansen die die steden bieden. Die toenemende sociaal-economische ongelijkheid binnen de steden is (naast de groeiende ongelijkheid tussen gemeenten en regio's) de tweede belangrijke conclusie uit deze analyse die belangrijke consequenties kan hebben voor de kwaliteit van de woon- en leefomgeving.

Steden als Utrecht, Den Bosch, Amersfoort en Haarlem hebben zowel een lage werkloosheid als veel economisch kansrijke bevolkingsgroepen. Steden als Amsterdam, Groningen en Nijmegen combineren veel hoogopgeleiden juist met een hoge werkloosheid. Kennelijk profiteren de mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt in die steden onvoldoende van de economische kansen van die steden. Nader onderzoek moet uitwijzen wat de oorzaken daarvan zijn. De meeste steden in de grensregio's en de zuidvleugel van de Randstad hebben relatief weinig kansrijke bevolkingsgroepen in combinatie met een hoge werkloosheid.

Ook in veel van de steden waar het economisch goed gaat en die een grote aantrekkingskracht hebben op hoger opgeleiden is de werkloosheid dus relatief hoog. In figuur 1.11 is een poging gedaan om met een statistische clusteranalyse typen steden te categoriseren op basis van drie indicatoren: hoogopgeleiden, midden en hogere inkomensgroepen en werkloosheid. Dit leidt tot vijf groepen van steden die een (min of meer) vergelijkbaar sociaal-economisch profiel hebben.

Met de veiligheid is het in de steden in de Randstad minder goed gesteld dan in de steden buiten de Randstad, en in de dorpen en landelijke gemeenten (figuur 1.12). Binnen de verschillende typen steden zijn de vier grote steden het minst veilig, terwijl het in de kleinere steden juist relatief veilig is. In Amsterdam en Rotterdam gaat een relatief hoge werkloosheid gepaard met relatief veel onveiligheid in de woon- en leefomgeving. Wat opvalt is dat het hoge aandeel hoogopgeleiden in steden als Amsterdam en Utrecht (figuur 1.11) niet samen gaat met meer veiligheid (figuur 1.12).

Daar staat een groep steden tegenover met een hoge werkloosheid, maar een relatief veilige woon- en leefomgeving. Opvallend genoeg bevinden al

die steden zich in de periferie van het land. Steden als Enschede, Almelo en Emmen hebben bijvoorbeeld relatief veel werklozen en weinig hoogopgeleiden, maar zijn wel relatief veilig. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de sociaal-economische verschillen in deze steden minder groot zijn, waardoor de relatie tussen werkloosheid en veiligheid minder eenduidig is.¹³ Steden als Dordrecht en Alkmaar daarentegen hebben een laag aandeel werklozen en een min of meer gemiddeld aandeel hoogopgeleiden, maar behoren wel tot de categorie steden die na Rotterdam en Amsterdam relatief onveilig zijn (figuur 1.12).

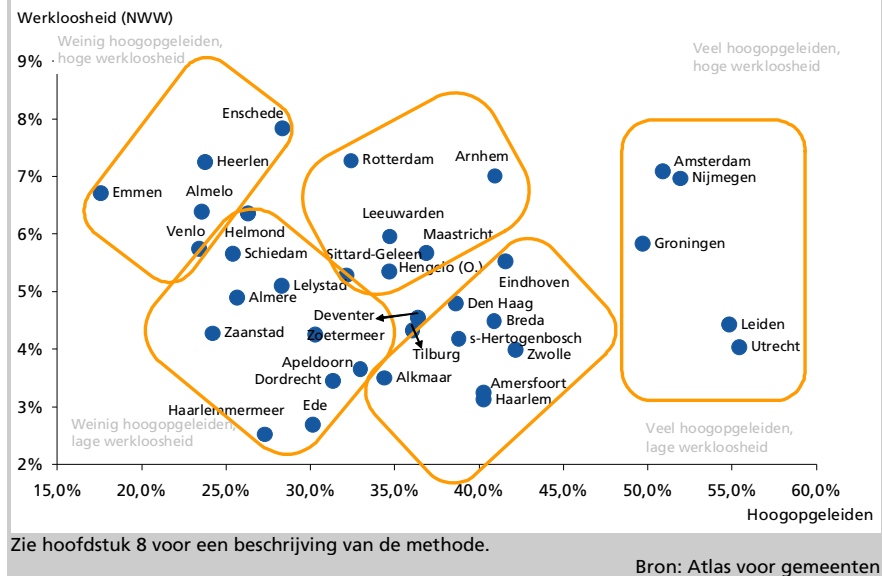
Dat het stedenbeleid in het verleden wel degelijk zijn vruchten heeft afgeworpen blijkt behalve uit de effectmetingen die daarvan zijn gedaan¹⁴ ook uit deze rapportage. De kwaliteit van de woningvoorraad bijvoorbeeld is de laatste jaren in de vier grote steden duidelijk meer verbeterd dan elders. De kwaliteit van de leefomgeving daarentegen is in relatieve zin juist verslechterd. Ook hier zijn er weer grote verschillen tussen (typen) steden. In een aantal steden (zoals Enschede) wordt een relatief lage kwaliteit van de woningvoorraad gecompenseerd door een relatief hoge kwaliteit van de leefomgeving. Steden als Rotterdam en Schiedam hebben te maken met een benedengemiddelde kwaliteit van zowel de woningvoorraad als de woonomgeving. In Almere en Zoetermeer gaat een relatief hoge kwaliteit van de woningvoorraad gepaard met relatief veel verloedering in de woonomgeving.

De diversiteit van de steden is dus groot. Niet alleen tussen steden in de Randstad en daarbuiten, maar juist ook tussen steden binnen een bepaalde regio. Ook steden binnen de G4, G27 of G18 (steden met aandachtswijken) zijn geen homogene groep. Dit blijkt ook uit hoofdstuk 8 waarin steden door middel van clusteranalyses worden gegroepeerd.

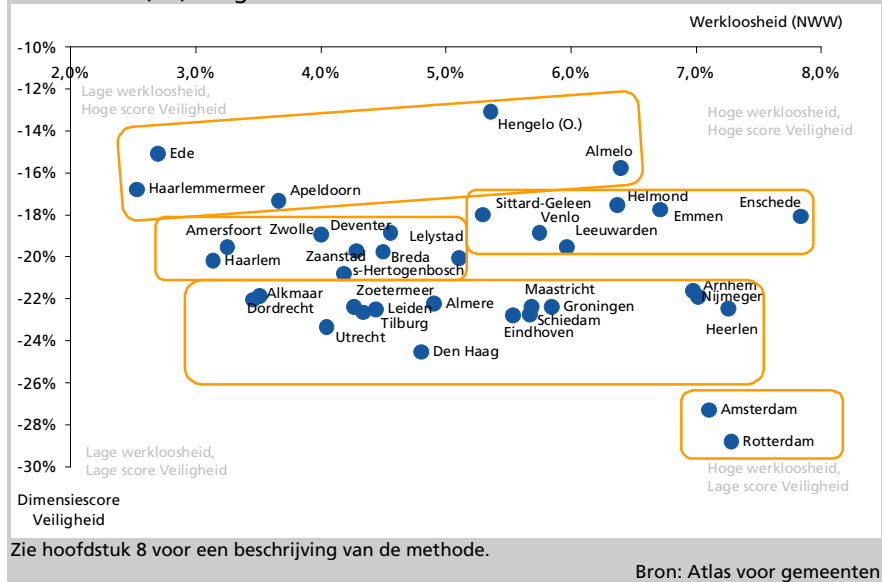
¹³ G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2007: Op weg naar Early Warning. Omvang, oorzaak en ontwikkeling van problemen in de wijk (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

¹⁴ G. Marlet, C. van Woerkens, 2011: De effectiviteit van Grottestedenbeleid. Kwantitatieve evaluatie GSB III 2005-2009 (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

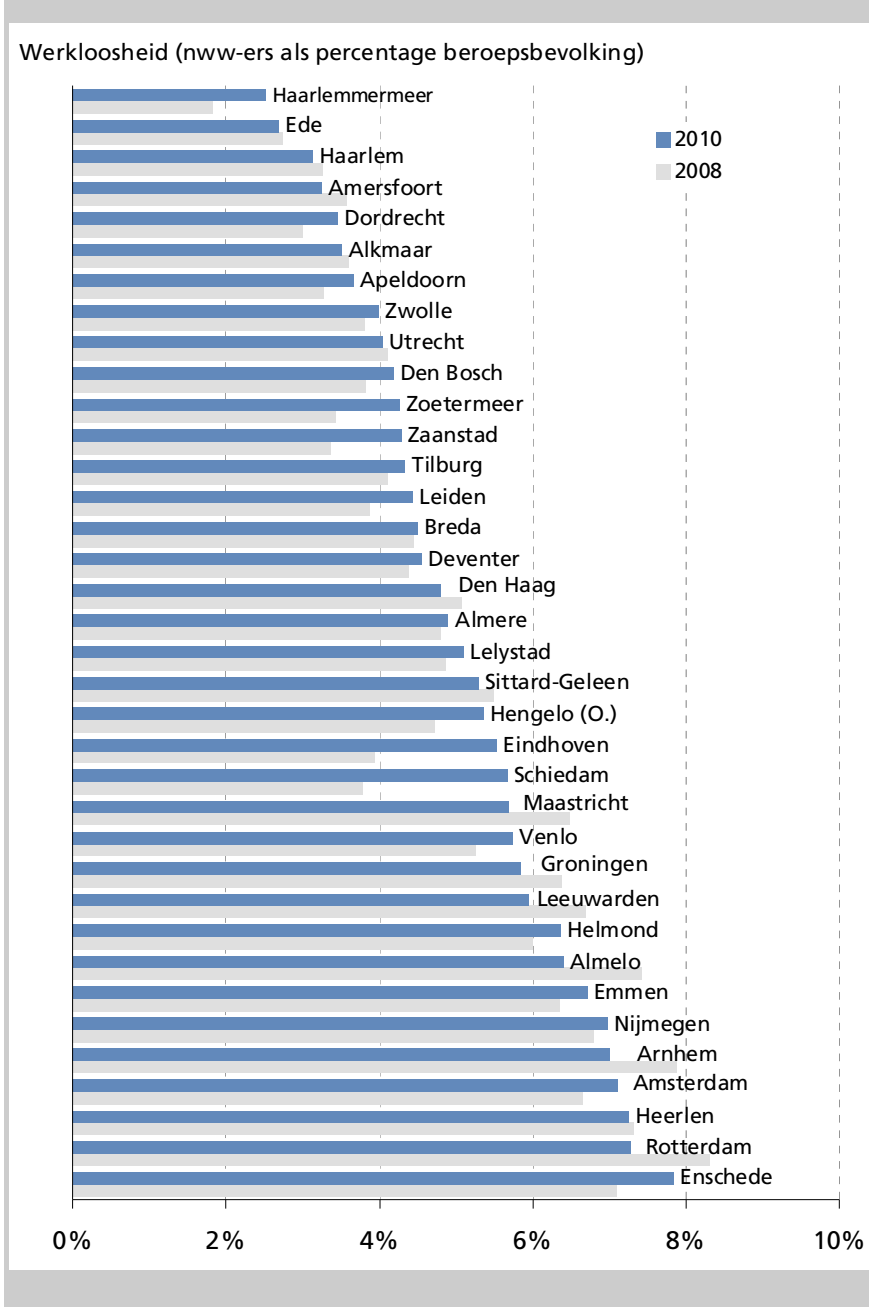
Figuur 1.11 Categorisering van steden op basis van bevolkingsamenstelling (aandeel hoogopgeleiden en midden en hogere inkomensgroepen) en werkloosheid

Figuur 1.12 Categorisering van steden op basis van werkloosheid en (on)veiligheid

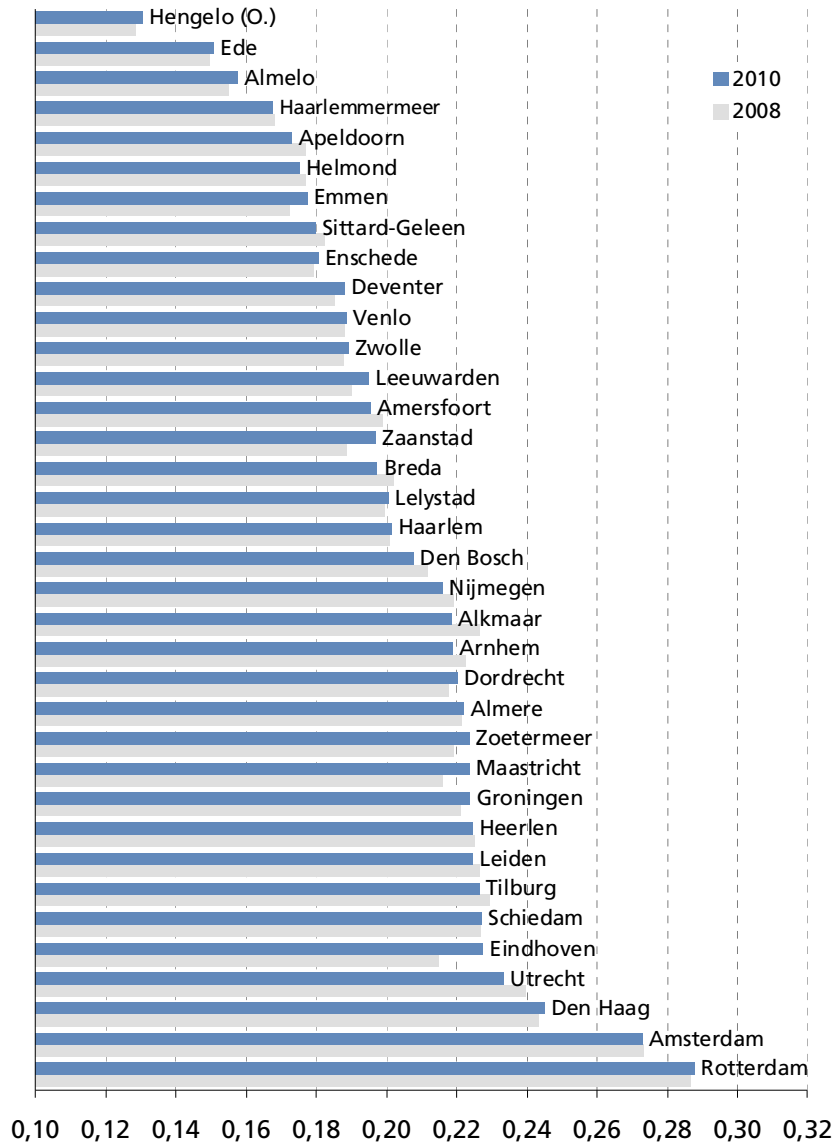

Figuur 1.13 De werkloosheid in afzonderlijke steden

Figuur 1.14 De onveiligheid in afzonderlijke steden

Mate van (on-)veiligheid: dimensiescore veiligheid
(inverse: hoe hoger de waarde hoe slechter de score)

2 Leefbaarheid

De definitie van leefbaarheid in de Leefbaarometer is ‘de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door de mens aan worden gesteld’. Figuur 2.1 laat de Leefbaarometerscore van de verschillende groepen steden en de dorpen zien. Hieruit wordt duidelijk dat de leefbaarheid in dorpen en meer landelijke gemeenten relatief gunstig is en vooral in de vier grote steden relatief ongunstig is. Na de dorpen en de overige (kleinere) steden is de leefbaarheid het gunstigst in de *new towns*, gevolgd door de G27. Opvallend is dat het verschil tussen de G27 en de G4 veel groter is dan de verschillen tussen de G27 en de andere twee categorieën steden. Tussen 2008 en 2010 blijven de scores van de verschillende categorieën relatief stabiel – een beeld dat al eerder is geschetst in een analyse van de Leefbaarometer 2010.¹⁵

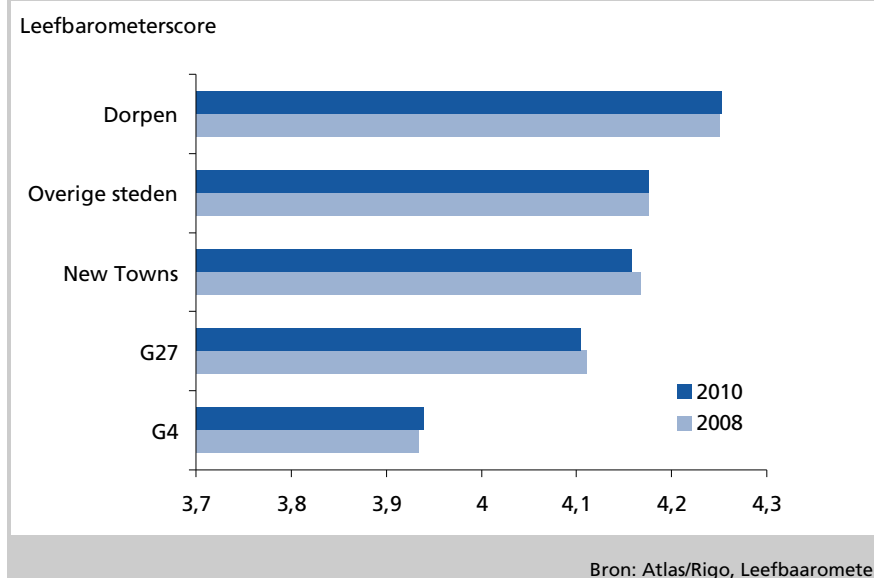
Figuur 2.2 laat de verschillen in subjectieve beleving van de woonomgeving zien tussen de groepen steden en de dorpen. Deze indicator is afkomstig uit WoON en geeft inzicht in het aandeel mensen dat niet (zeer) ontevreden is over de woonomgeving. De keuze voor de beleving van woonomgeving als indicator is gebaseerd op het feit dat de woonomgeving een breed begrip is: het gaat niet alleen om de mate van veiligheid, maar ook om de bebouwing, openbaar groen, etc. De tevredenheid met de woonomgeving is het hoogst in de dorpen en landelijke gemeenten en het laagst in de G4 (figuur 2.2).

De figuren 2.3 en 2.4 laten voor 36 individuele steden¹⁶ en het gemiddelde van de andere steden en dorpen de Leefbaarometerscore en mate van tevredenheid met de woonomgeving zien. Hieruit blijkt dat er een duidelijke relatie is tussen de objectieve en subjectieve indicatoren voor leefbaarheid: steden met een gunstige Leefbaarometerscore kennen ook een relatief hoge tevredenheid (correlatie van 0,7 tot 0,8). Anderzijds valt op dat Amsterdam maar vooral Rotterdam laag scoren op de Leefbaarometer en dat bepaalde steden in de G27 als Schiedam en Arnhem een Leefbaarometerscore hebben die vergelijkbaar is met die van Utrecht of Den Haag, maar op tevredenheid met de woonomgeving slechter scoren dan de meeste andere steden in de G27. De dorpen en landelijke gemeenten combineren (samen met Ede en Apeldoorn) een gunstige Leefbaarometerscore met een hoge tevredenheid.

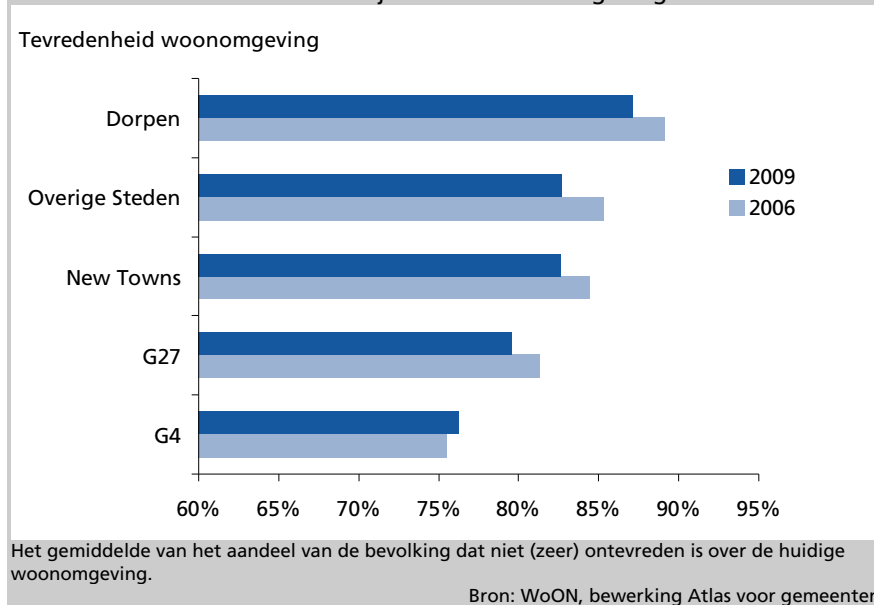
¹⁵ K. Leidelmeijer, G. Marlet, R. Schulenberg en C. van Woerkens; 2011. Leefbaarheid in balans. Ontwikkeling van de leefbaarheid in de periode 2008-2010 op basis van de Leefbaarometer.

¹⁶ De G4, G27 en de *new towns*.

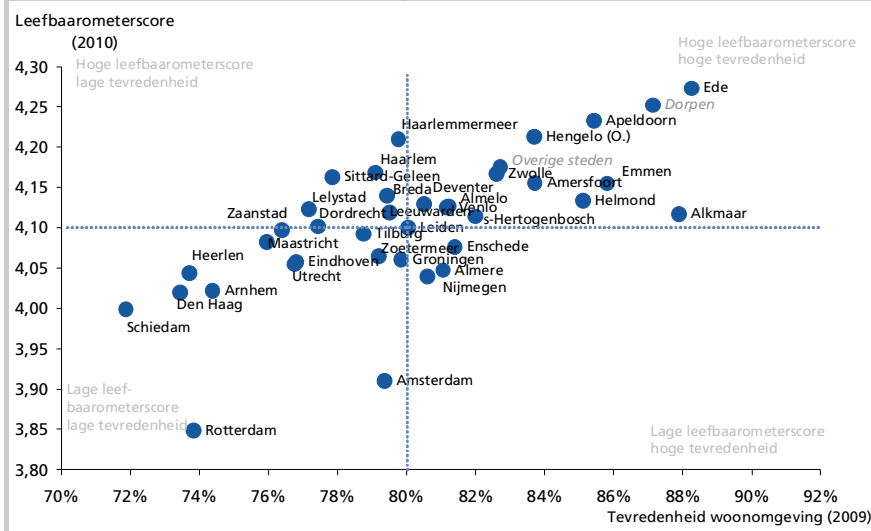
Figuur 2.1 Score huidige en vorige staat van steden en dorpen op de Leefbaarometer

Figuur 2.2 Huidige en vorige staat van steden en dorpen in de mate waarin inwoners tevreden zijn met de woonomgeving

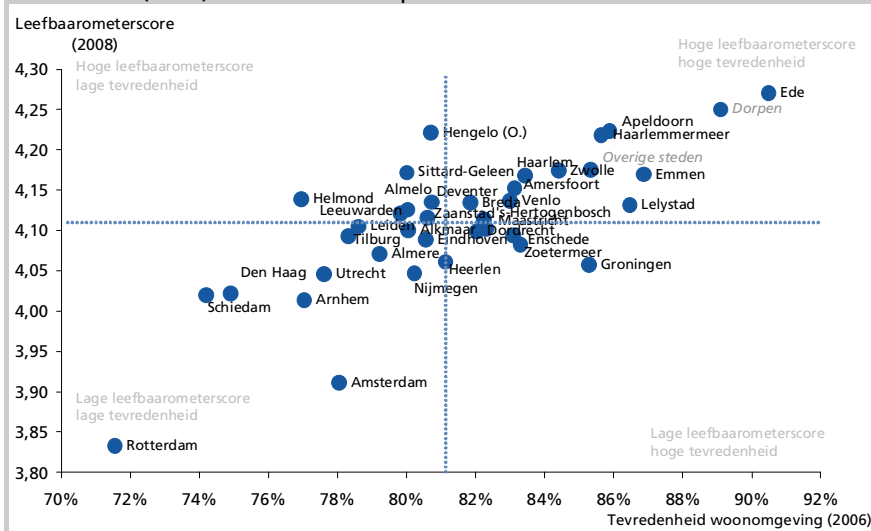

Figuur 2.3 Leefbaarometerscore (2010) en tevredenheid woonomgeving (2009) in steden en dorpen

Bron: WoON, Atlas/Rigo, Leefbaarometer; bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 2.4 Leefbaarometerscore (2008) en tevredenheid woonomgeving (2006) in steden en dorpen

Bron: WoON, Atlas/Rigo, Leefbaarometer; bewerking Atlas voor gemeenten

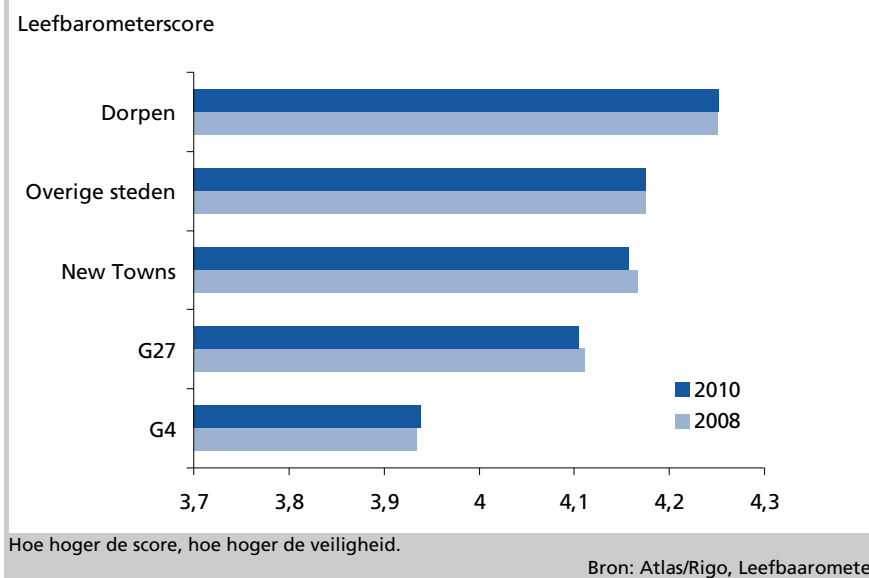
3 Veiligheid

Figuur 3.1 laat de gemiddelde score van de groepen van steden op de dimensie Veiligheid uit de Leefbaarometer zien. In steden is het duidelijk minder veilig dan in de dorpen en landelijke gemeenten in Nederland. Van die steden zijn de vier grote steden het minst veilig, gevolgd door de G27 en de *new towns*. Ten opzichte van de vorige rapportage (2008) zijn er nauwelijks veranderingen in de veiligheidsscore van de groepen steden waarneembaar. Figuur 3.2 laat zien dat er in de steden ook meer gevoel van onveiligheid is dan in de dorpen en landelijke gemeenten. Sinds de vorige rapportage is dat onveiligheidsgevoel in alle categorieën toegenomen.

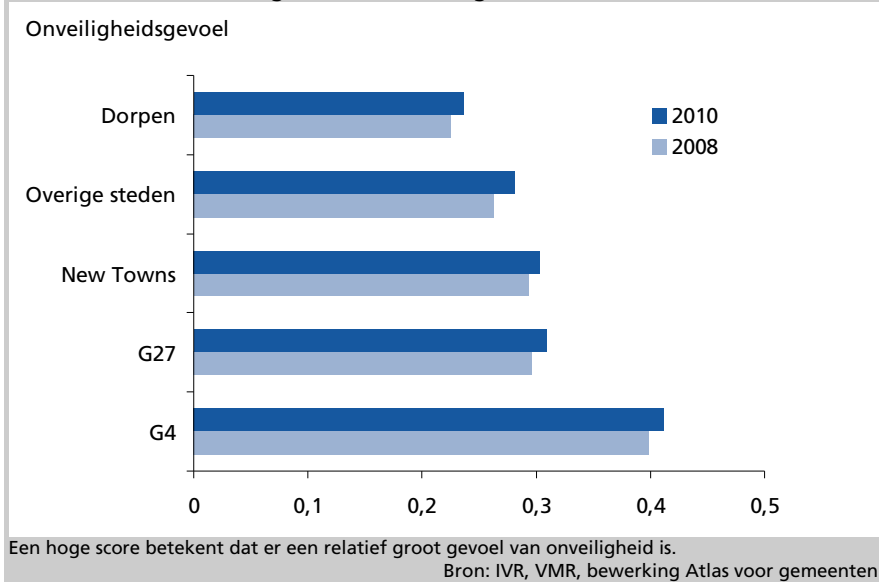
Over het algemeen voelen mensen zich in steden waar het relatief onveilig is ook onveilig (figuur 3.3): de correlatie is 0,7. De vier grote steden staan in de grafiek in het kwadrant rechtsboven: relatief onveilig en een relatief groot gevoel van onveiligheid. Inwoners van relatief veilige steden als Hengelo, Apeldoorn en Haarlemmermeer voelen zich ook relatief veilig, zo blijkt uit het kwadrant linksonder. Ook dorpen en landelijk gemeenten zijn gemiddeld relatief veilig en de inwoners voelen zich ook relatief veilig. Ede valt in het kwadrant linksboven op als een stad die relatief veilig is, maar waar de inwoners zich toch relatief onveilig voelen. Een vergelijking van figuur 3.3 en 3.4 laat zien dat de relatieve posities van de steden behoorlijk constant zijn. Hoewel de scores van sommige steden (bijvoorbeeld Almere) sterker veranderen dan die van andere steden, blijven vrijwel alle steden in dezelfde kwadranten staan. Er is een aantal uitzonderingen (zoals Zoetermeer), maar dit zijn vaak steden die al in de buurt van de grenzen van de kwadranten lagen.

De in deze figuren getoonde indicator voor veiligheid is gebaseerd op de dimensiescore voor veiligheid in de Leefbaarometer. Deze dimensie bestaat zelf uit verschillende indicatoren voor overlast en onveiligheid, die gebaseerd zijn op data uit de Integrale Veiligheidsmonitor en van de KLPD. In maart 2013 komt de Integrale Veiligheidsmonitor 2012 beschikbaar. Als de microbestanden daarvan meteen kunnen worden gebruikt voor de actualisering van *De staat van steden en dorpen*, is het mogelijk om in de eerste 'echte' versie van de rapportage de meest actuele veiligheidssituatie te presenteren, waarbij de keuze van de indicatoren en de wijze van bewerken van de gegevens uit de IVM tevens beter aansluiten bij de door het Ministerie van Veiligheid en Justitie gehanteerde definities.

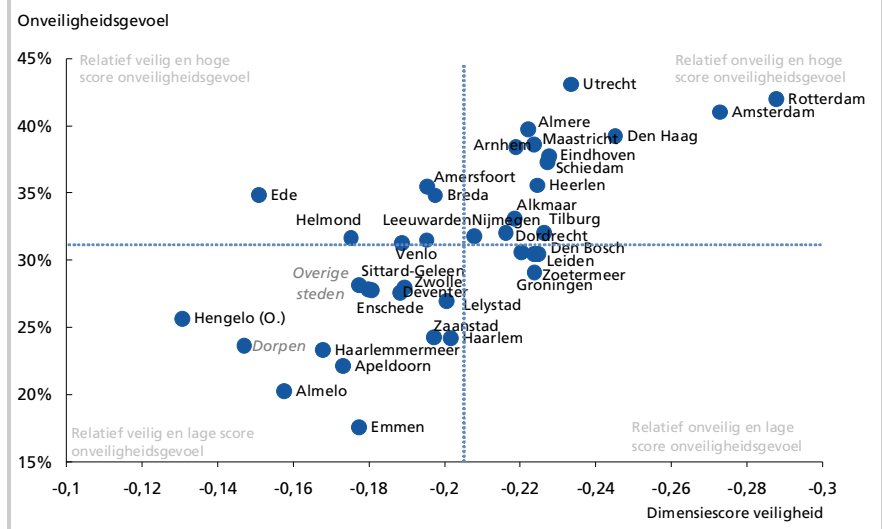
Figuur 3.1 Huidige en vorige staat van de steden en dorpen op de dimensie Veiligheid uit de Leefbaarometer

Figuur 3.2 Huidige en vorige staat van de steden en dorpen voor wat betreft het gevoel van onveiligheid onder de inwoners

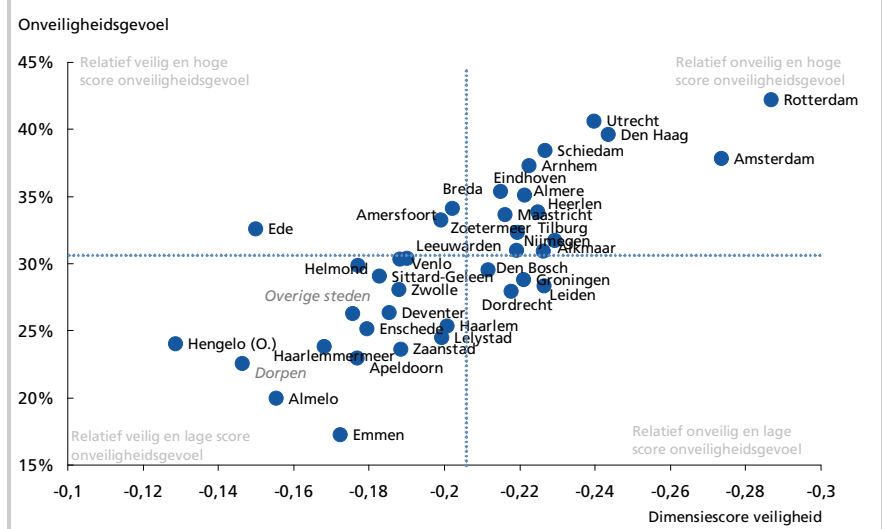

Figuur 3.3 Dimensiescore veiligheid en onveiligheidsgevoel (2010) in afzonderlijke steden en gemiddelde dorpen en overige steden

Bron: Atlas/Rigo, Leefbaarometer; IVM/VMR/Atlas

Figuur 3.4 Dimensiescore veiligheid en onveiligheidsgevoel (2008) in afzonderlijke steden en gemiddelde dorpen en overige steden

Bron: Atlas/Rigo, Leefbaarometer; IVM/VMR/Atlas

4 Sociaal

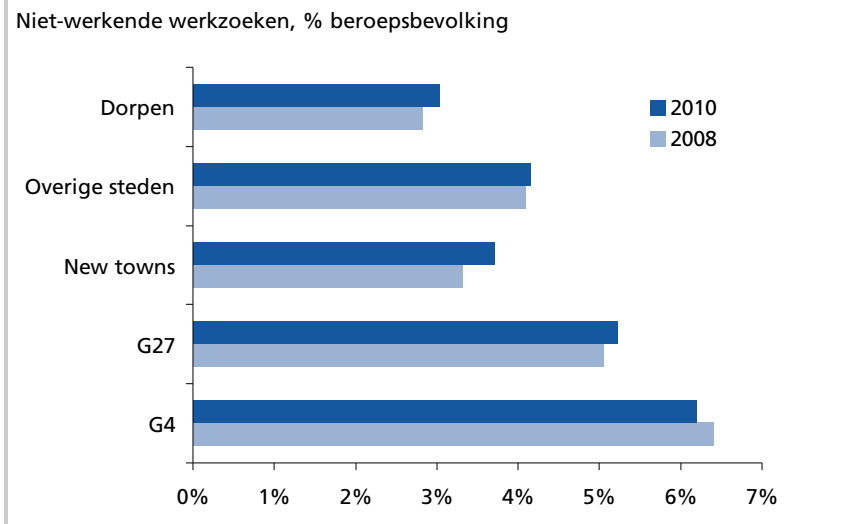
Figuur 4.1 laat de werkloosheid voor de verschillende (groepen van) steden zien. Die werkloosheid is in de steden over het algemeen hoger dan in dorpen en landelijke gemeenten. De vier grote steden kennen de hoogste werkloosheid, gevolgd door de G27 en de overige steden. De *new towns* hebben van alle typen steden de laagste werkloosheid.

Figuur 4.2 laat het aandeel mensen met een hogere opleiding (hbo of WO) zien. Het opleidingsniveau van de bevolking is in theorie belangrijk voor het sociale profiel van de stad; steden met veel economisch kansrijke mensen bieden over het algemeen ook meer kansen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Uit figuur 4.2 blijkt dat het aandeel hoogopgeleiden in de grote en middelgrote steden gemiddeld hoger is dan in de kleinere steden en de dorpen en landelijke gemeenten. De vier grote steden hebben met bijna 45% in 2009 verreweg het grootste aandeel hoogopgeleiden, gevolgd door de G27 met ongeveer 33%. De overige gemeenten ontlopen elkaar niet veel, en hebben gemiddeld ongeveer 25% hoogopgeleiden onder de beroepsbevolking.

In figuur 4.3 en 4.4 is het aandeel hoger opgeleiden afgezet tegen het werkloosheidspercentage. Hieruit blijkt dat veel hoogopgeleiden in een stad lang niet overal samengaat met weinig werklozen. Steden als Utrecht, Leiden, Haarlem en Zwolle combineren een relatief hoogopgeleide bevolking met een lage werkloosheid. Amsterdam, Nijmegen en Groningen hebben ook een relatief hoogopgeleide bevolking, maar ook een relatief hoge werkloosheid. Veel steden in de grensregio's en de zuidvleugel van de Randstad, zoals Rotterdam, Enschede en Heerlen, hebben een relatief zwak sociaal profiel: relatief weinig hoogopgeleiden en een hoge werkloosheid. De dorpen en landelijke gemeenten kennen een vergelijkbaar profiel als bijvoorbeeld Ede en Haarlemmermeer: weinig hoogopgeleiden maar ook een relatief lage werkloosheid.

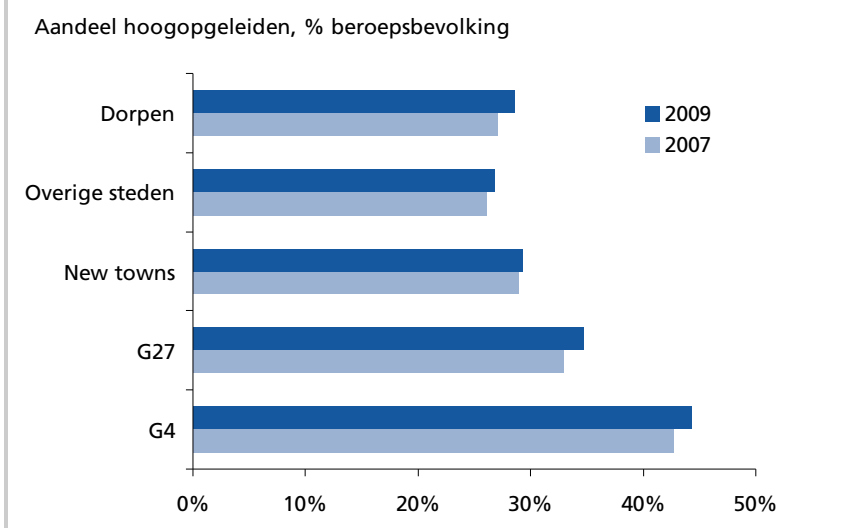
Een vergelijking van figuur 4.3 en 4.4 laat zien dat sommige steden door de tijd op het gebied van werkloosheid sterke schommelingen kunnen doormaken (bijvoorbeeld Eindhoven) terwijl het aandeel hoogopgeleiden redelijk constant is. Over het algemeen blijken de 'profielen' van de steden echter wel redelijk constant: het zijn steeds dezelfde steden met een relatief sterke danwel zwakke positie.

Figuur 4.1 De huidige en vorige staat van de steden en dorpen voor wat betreft de werkloosheid

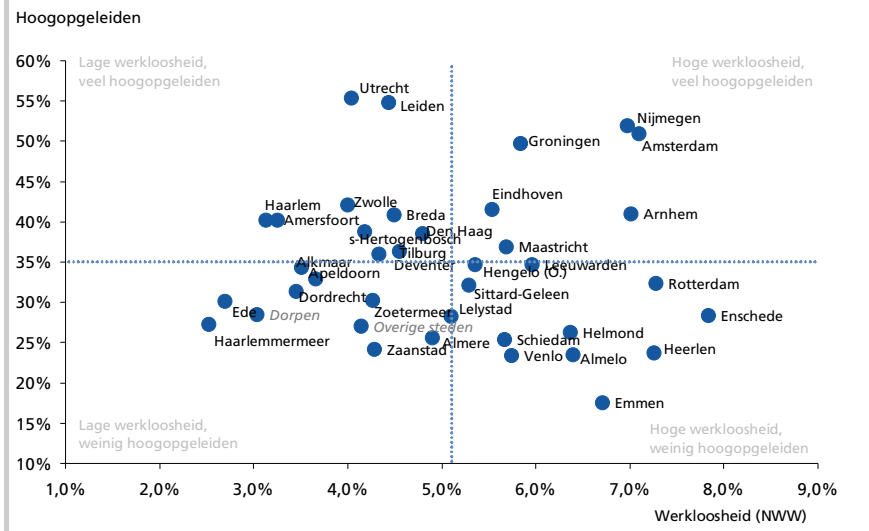
Bron: UWV Werkbedrijf/CBS/EBB, bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 4.2 De huidige en vorige staat van de steden voor wat betreft het aandeel hoogopgeleiden

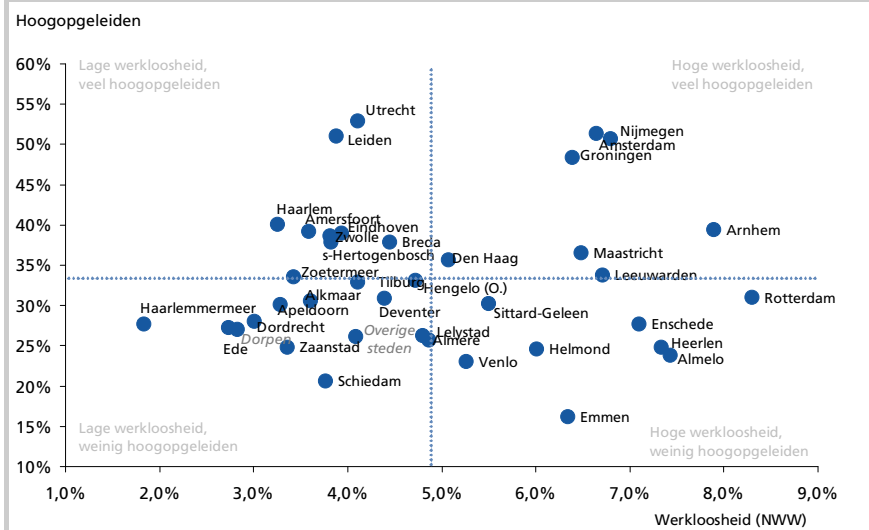
Bron: CBS/RIO/EBB, bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 4.3 Werkloosheid en aandeel hoogopgeleiden in steden en dorpen (2010, 2009)

Bron: UWV Werkbedrijf/CBS/RIO/EBB, bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 4.4 Werkloosheid en aandeel hoogopgeleiden in steden en dorpen (2008, 2007)

Bron: UWV Werkbedrijf/CBS/RIO/EBB, bewerking Atlas voor gemeenten

5 Fysiek

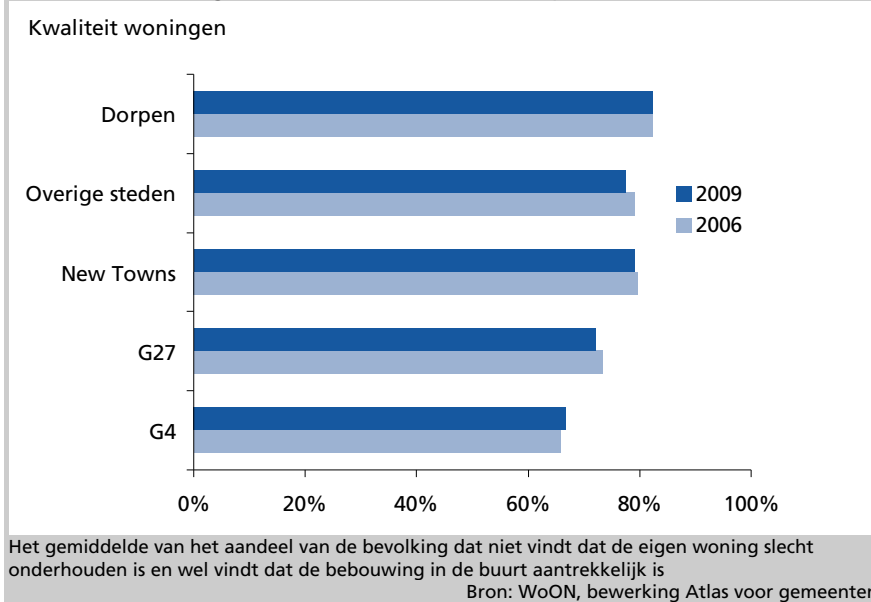
Figuur 5.1 laat een gewogen combinatie zien van twee indicatoren uit WoON die iets zouden kunnen zeggen over de fysieke kwaliteit van de woningvoorraad; de staat van onderhoud van de eigen woning en de kwaliteit van de bebouwing in de omgeving. Dit zijn beide subjectieve indicatoren. Uit de grafiek blijkt dat het in steden met de woningvoorraad over het algemeen minder goed gesteld is dan in dorpen en landelijke gemeenten. Van alle groepen steden is de kwaliteit van de woningvoorraad het hoogst in de *new towns*. De vier grote steden hebben kwalitatief de slechtste woningvoorraad, maar het oordeel daarover is de laatste jaren (in tegenstelling tot de andere groepen van steden) wel verbeterd.

De kwaliteit van de woonomgeving is gebaseerd op een gewogen combinatie van het aandeel van de bevolking dat vindt dat er in de buurt sprake is van verloedering. Met de op die manier gemeten kwaliteit van de woonomgeving is het in de steden minder goed gesteld dan in de dorpen en landelijke gemeenten (figuur 5.2). De mate van verloedering van de woonomgeving is in de G4 het grootst. Maar ook de inwoners van de *new towns* hebben te maken met relatief veel verloedering in de woonomgeving. Ten opzichte van de vorige rapportage is de kwaliteit van de woonomgeving in de steden eerder verslechterd dan verbeterd.

In figuur 5.3 en 5.4 is voor de afzonderlijke steden de score voor de kwaliteit van de woningvoorraad en de woonomgeving tegen elkaar afgezet. In de meeste gevallen gaat een hoge kwaliteit van de woningvoorraad samen met minder verloedering in de woonomgeving. Steden als Hengelo, Apeldoorn en Ede en de dorpen en landelijke gemeenten hebben een woningvoorraad én een woonomgeving van relatief hoge kwaliteit. Steden als Utrecht en Groningen kennen juist een benedengemiddelde kwaliteit van de woningvoorraad en van de woonomgeving. Het algemene beeld blijft door de tijd gelijk.

Er is ook een aantal opvallende uitzonderingen op dit verband. Zo combineren twee van de belangrijkste *new towns*, Almere en Zoetermeer, een woningvoorraad van hoge kwaliteit met een benedengemiddelde kwaliteit van de woonomgeving. In Enschede is het tegenovergestelde aan de hand: een bovengemiddelde kwaliteit van de woonomgeving, maar een benedengemiddelde kwaliteit van de woningen.

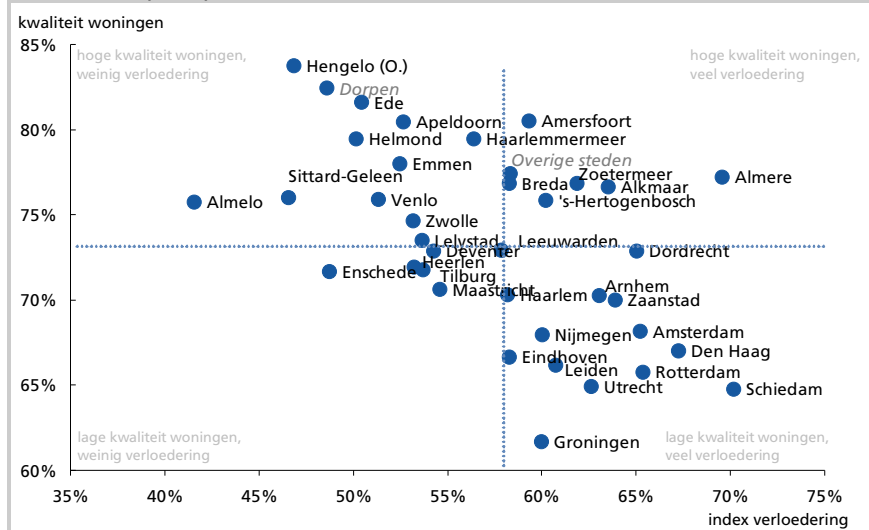
Figuur 5.1 De huidige en vorige staat van de kwaliteit van de woningvoorraad in de steden en dorpen

Figuur 5.2 De huidige en vorige staat van de mate van verloedering van de woonomgeving in steden en dorpen

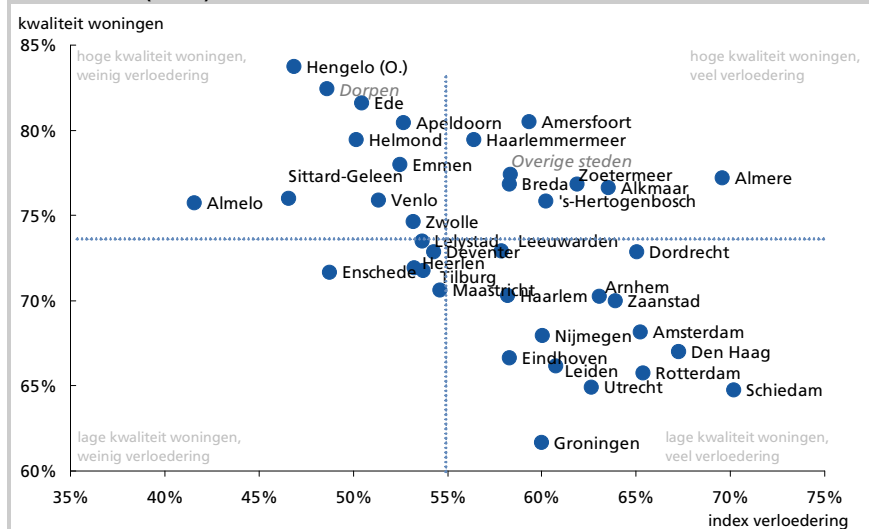

Figuur 5.3 Kwaliteit van de woonomgeving (mate van verloedering; 2010) versus kwaliteit van de woningvoorraad in steden en dorpen (2009)

Kwaliteit woningen: het gemiddelde van het aandeel van de bevolking dat niet vindt dat de eigen woning slecht onderhouden is en wel vindt dat de bebouwing in de buurt aantrekkelijk is. Verloedering: het aandeel van de bevolking dat vindt dat er in de buurt sprake is van verloedering. Bronnen: WoON/Atlas voor gemeenten

Figuur 5.4 Kwaliteit van de woonomgeving (mate van verloedering; 2007) versus kwaliteit van de woningvoorraad in steden en dorpen (2006)

Kwaliteit woningen: het gemiddelde van het aandeel van de bevolking dat niet vindt dat de eigen woning slecht onderhouden is en wel vindt dat de bebouwing in de buurt aantrekkelijk is. Verloedering: het aandeel van de bevolking dat vindt dat er in de buurt sprake is van verloedering. Bronnen: WoON/Atlas voor gemeenten

6 Economie

Voor de economische staat van de steden wordt enigszins afgeweken van het stramien van de vorige drie thema's. Naast de twee economische kernindicatoren voor de economische vitaliteit van een stad (banen en productiviteit) wordt ook het inkomensniveau van de inwoners van de stad in kaart gebracht. Daarmee wordt recht gedaan aan het toenemende belang van de consumptiefunctie van de stad (*consumer city*).¹⁷

Figuur 6.1 laat de arbeidsquote zien. Daaruit blijkt dat de werkgelegenheid in Nederland zich over het algemeen in de steden concentreert, vooral in de vier grote steden. In de *new towns* is de arbeidsquote de laatste twee jaar het meest gestegen. Figuur 6.2 laat de gemiddelde productiviteit per werknemer zien: hoeveel toegevoegde waarde levert een gemiddelde baan op? Deze productiviteit is het hoogst in de G4, gevolgd door de *new towns*. In de kleine en middelgrote steden is de productiviteit juist lager dan gemiddeld in de dorpen en landelijke gemeenten. Dit komt waarschijnlijk door de sectorale structuur; relatief veel sectoren met banen met een relatief lage productiviteit per werknemer, zoals consumentendiensten.

In figuur 6.3 en 6.4 zijn de arbeidsquote en de productiviteit tegen elkaar afgezet. Daarmee wordt duidelijk welke steden economisch relatief sterk zijn (veel werk en een hoge productiviteit) en welke steden economisch achterblijven (weinig werk en een lage productiviteit per werknemer). De economische 'topper' is (dankzij Schiphol) Haarlemmermeer: een duidelijk bovengemiddelde productiviteit en arbeidsquote. Andere economisch sterke steden zijn Amsterdam, Utrecht, Rotterdam en Den Bosch. Economisch minder sterke steden zijn Lelystad, Haarlem en Enschede. Een aantal steden – waaronder Groningen, Arnhem en Leeuwarden – heeft weliswaar veel banen, maar een relatief lage productiviteit per baan. Het beeld van Almere is juist omgekeerd: relatief weinig banen, maar een hoge productiviteit per werknemer. Een vergelijking van de figuur 6.3 en 6.4 laat zien dat er tussen 2007 en 2009 weinig is veranderd in de verschillende 'profielen' van de steden. De dorpen en landelijke gemeenten hebben relatief weinig banen en een gemiddelde productiviteit. In 2009 werd 20% van de toegevoegde waarde verdiend in de G4 en 22% in de G27.

¹⁷ E.L. Glaeser, J. Kolko, A. Saiz, 2001: Consumer City, in: Journal of Economic Geography, pp.27-50. Voor Nederland: G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers, Nijmegen), en; H. de Groot, G. Marlet, C. Teulings, W. Vermeulen, 2010: Stad en land (Cpb, Den Haag).

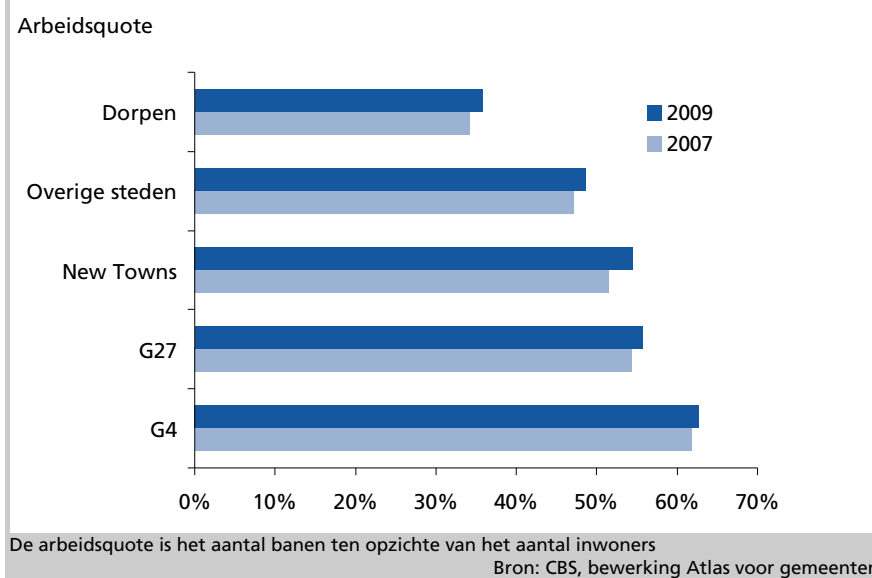
De som van de arbeidsquote en de productiviteit is het bruto stedelijk product per inwoner (figuur 6.5).¹⁸ Het bsp per inwoner geeft een indicatie van de relatieve omvang van de welvaart die in een stad wordt gegenereerd. De hoge productiviteit (relatief veel toegevoegde waarde per baan) en arbeidsquote (relatief veel banen per inwoner) zorgen ervoor dat de productie per inwoner (figuur 6.5) het hoogst is in de G4. De *new towns* hebben – vooral dankzij Haarlemmermeer – ook een opvallend hoog bsp per inwoner. De relatief lage productiviteit in de G27 en de andere kleinere steden wordt gecompenseerd door de hogere arbeidsquote waardoor het bsp per inwoner er hoger ligt dan in de dorpen en landelijke gemeenten.

Naast werkgelegenheid en productiviteit van werknemers in steden is ook het inkomen van de inwoners van belang. De banen in een stad worden immers niet allemaal ingenomen door inwoners van de stad zelf, maar voor een (groot) deel ook door inwoners van andere gemeenten. Omdat productiviteit samenhangt met (en doorgegeven wordt in) lonen is in figuur 6.6 gekeken naar het aandeel midden- en hoge inkomens. Opvallend is dat de banen met de hoogste productiviteit zich in de steden concentreren, maar dat zich daar niet de meeste midden- en hoge inkomensgroepen bevinden. De *new towns*, gevolgd door dorpen en landelijke gemeenten, hebben een relatief hoog aandeel midden- en hoge inkomens. Het geld wordt dus niet altijd op dezelfde plek verdiend als waar het wordt uitgegeven.

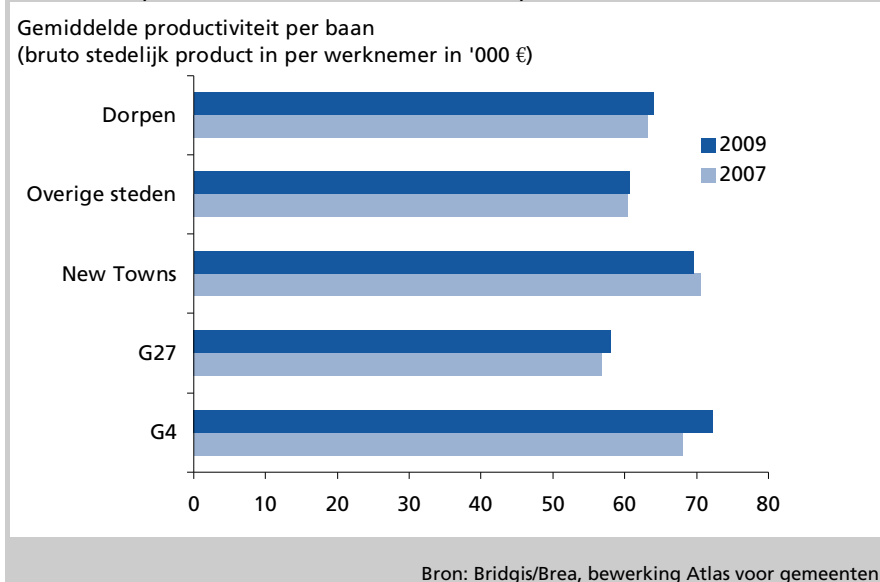
Een aantal steden combineert een hoge productiviteit met een relatief hoog inkomen onder de bevolking (zie figuur 6.7 en 6.8). Dit zijn vooral steden in de noordvleugel van de Randstad (Amsterdam, Utrecht, Haarlemmermeer en Amersfoort) en steden als Zwolle, Den Bosch en in mindere mate Arnhem, Den Haag en Eindhoven. Steden in Zuid-Limburg, Groningen, Leeuwarden en Rotterdam kennen weliswaar een relatief hoog productief bedrijfsleven maar een benedengemiddeld aandeel midden- en hogere inkomensgroepen. *New towns* als Almere en Zoetermeer, maar ook een stad als Haarlem, kennen een lage productiviteit maar wel een relatief hoog aandeel midden- en hoge inkomens. Emmen, Enschede en Almelo hebben zowel een lage productiviteit als een laag aandeel midden- en hoge inkomens. De posities van steden zijn door de tijd redelijk constant.

¹⁸ Het verschil met de productiviteit in figuur 6.2 is dat daar de totale productie van de bedrijven in de stad is gedeeld door het aantal werknemers bij die bedrijven (die dus niet per se uit de stad hoeven te komen), terwijl die productie in figuur 6.5 is gedeeld door het aantal inwoners in de stad (die dus niet per se bij die bedrijven hoeven te werken).

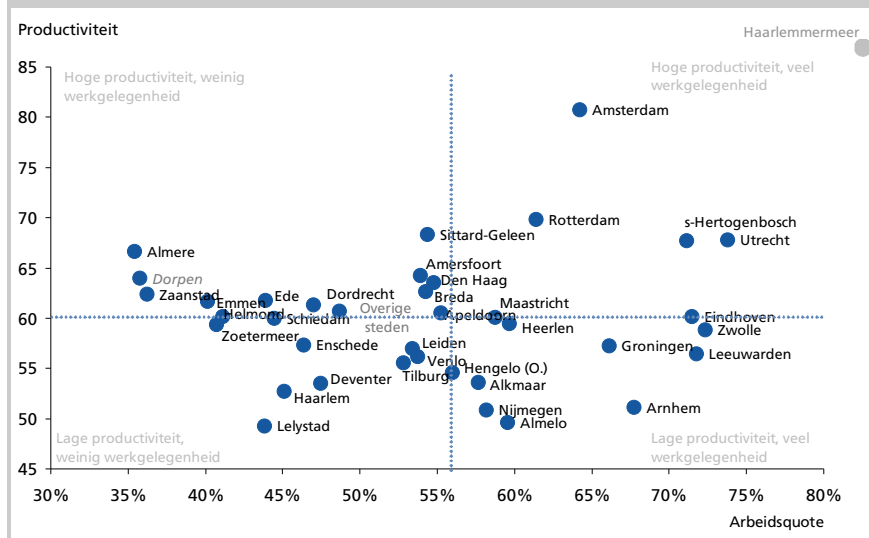
Figuur 6.1 De huidige en vorige economische staat van de steden en dorpen; de arbeidsquote in de steden

Figuur 6.2 De huidige en vorige economische staat van de steden; de productiviteit in de steden en dorpen

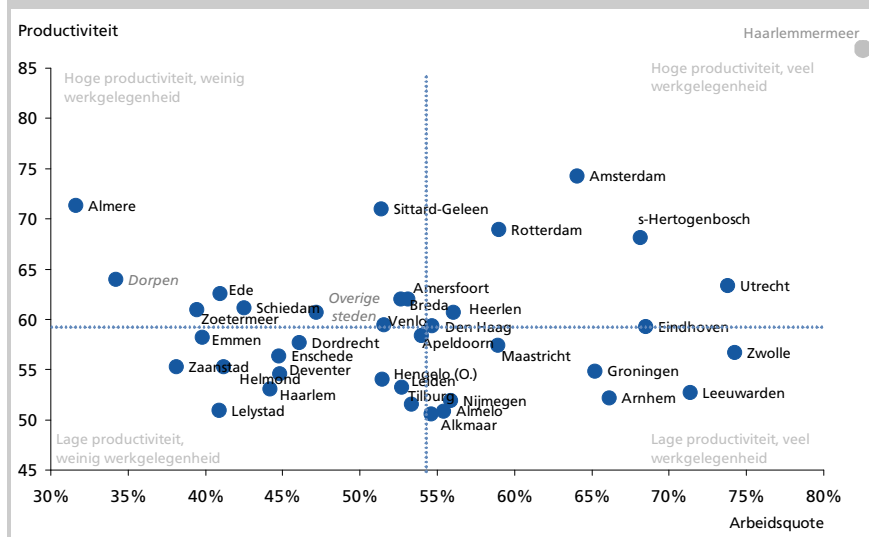

Figuur 6.3 Arbeidsquote en productiviteit in de steden en dorpen (2009)

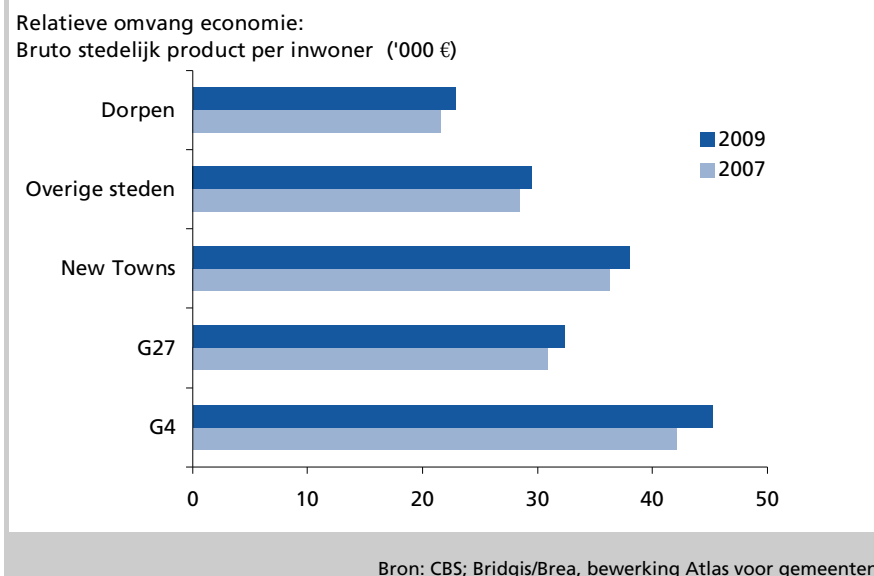
Bron: CBS; Bridgis/Brea, bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 6.4 Arbeidsquote en productiviteit in de steden en dorpen (2007)

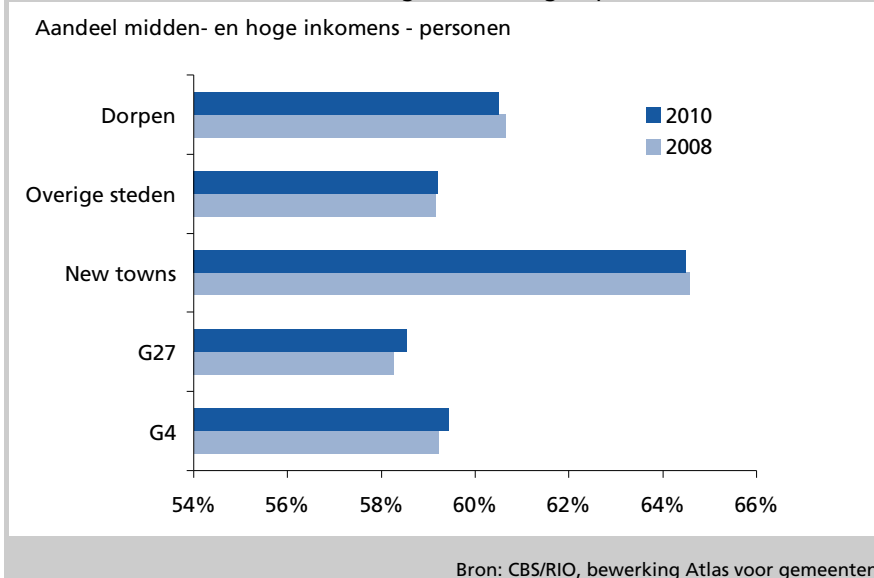

Bron: CBS; Bridgis/Brea, bewerking Atlas voor gemeenten

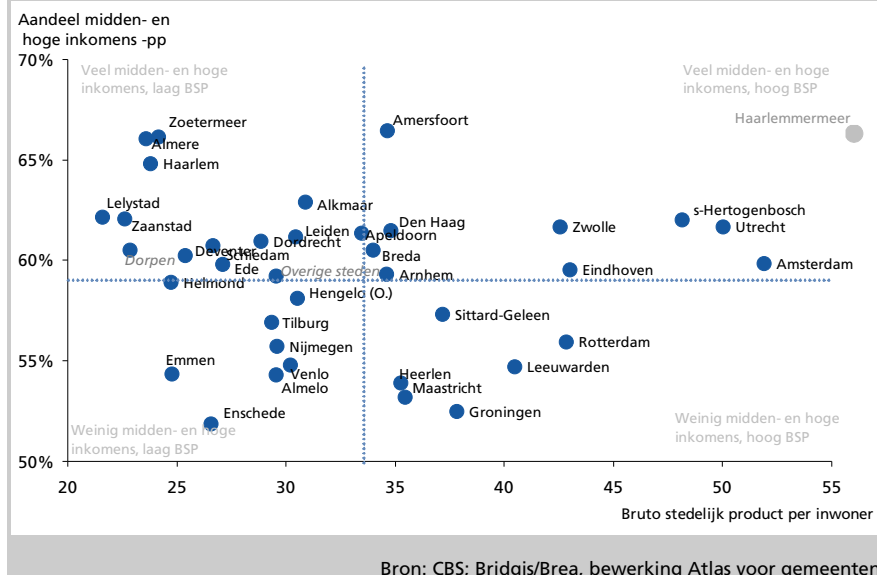
Figuur 6.5 De huidige en vorige economische staat van de steden; het bruto stedelijk product per inwoner in de steden en dorpen

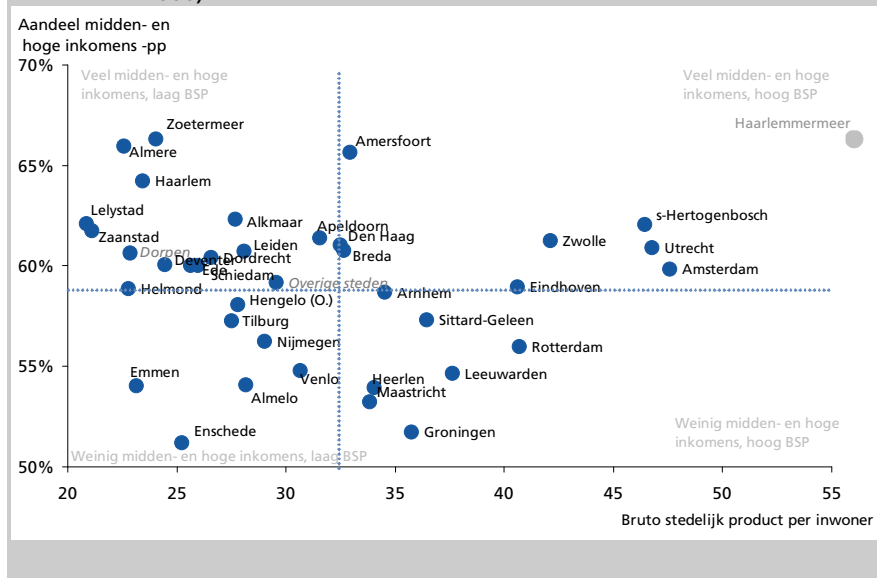
Figuur 6.6 De huidige en vorige economische staat van de steden; het aandeel midden- en hoge inkomensgroepen in de steden

Figuur 6.7 Bruto stedelijk product per inwoner en aandeel midden- en hogere inkomensgroepen onder de bevolking van de stad (2009, 2010)

Figuur 6.8 Bruto stedelijk product per inwoner en aandeel midden- en hogere inkomensgroepen onder de bevolking van de stad (2007, 2008)

7 Gezondheid

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport werken samen in het kader van de (gezonde) wijkaanpak. Ook in de in 2011 gepubliceerde nota *Gezondheid dichtbij*¹⁹ wordt aangegeven dat het uitgangspunt van het landelijke beleid is om de zorg en preventie zoveel mogelijk in de directe woon-, werk- en leefomgeving te organiseren. Dit maakt inzicht in factoren die (lokaal) het gezondheidsniveau beïnvloeden relevant voor zowel de Rijksoverheid als lokale overheden, en een relevant thema in de staat van de woon- en leefomgeving van steden en dorpen. In een 'pilotstudie' met het RIVM zijn daarom door de onderzoekers van Atlas voor gemeenten verschillende bronnen en indicatoren verkend, en wordt er een verklaringsmodel voor lokale verschillen in gezondheid ontwikkeld. De uitkomsten daarvan kunnen behulpzaam zijn bij het selecteren van de juiste gezondheidsindicatoren voor de toekomstige staat van steden en dorpen.

Een belangrijke vraag bij dit thema is welke indicatoren de lokale verschillen in gezondheid het beste meten. Enerzijds zijn er afgeleide indicatoren die het feitelijk zorggebruik meten zoals het aantal ziekenhuisopnamen, huisartsenbezoeken of medicijngebruik per hoofd van de bevolking in een wijk of gemeente (bronnen: LMR en Vektis). De aanname is dan dat verschillen in gezondheid zich manifesteren in verschillend zorggebruik waarmee zorggebruik een indirecte indicator voor gezondheid is. Het voordeel is dat deze indicatoren gebaseerd zijn op landelijke en uniforme databronnen. Het nadeel is dat er een discrepantie kan zitten tussen feitelijke gezondheid en zorggebruik, omdat zorggebruik niet noodzakelijkerwijs een slechte gezondheid betekent, en omgekeerd.²⁰

Anderzijds zijn er ook indicatoren die gebaseerd zijn op enquêtes van de GGD's die ingaan op de ervaren gezondheid. Hierbij wordt mensen gevraagd naar hoe ze hun eigen gezondheid beoordelen op een schaal van 1 (uitstekend) tot 5 (slecht).²¹ Het grote voordeel is dat hierbij – in principe – de feitelijk (ervaren) gezondheid wordt gemeten. Een praktisch nadeel is dat deze data (nog) niet landelijk beschikbaar zijn. De gezamenlijke GGD's

¹⁹ Landelijke nota Gezondheidsbeleid 'Gezondheid Dichtbij', 2011: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

²⁰ Sommige zieke mensen gaan immers niet of nauwelijks naar zorgaanbieders terwijl sommige mensen met geen of nauwelijks klachten bijvoorbeeld regelmatig naar een huisarts gaan.

²¹ Hiernaast wordt mensen ook gevraagd of ze lijden aan bepaalde (chronische) ziekten.

hebben de ambitie om dit in 2013 gerealiseerd te hebben, wat zou betekenen dat deze indicator met ingang van 2014 zou kunnen worden opgenomen in *De staat van steden en dorpen*. Ook in het WoON2012 zijn vragen opgenomen over de (ervaren) gezondheid. Het grote voordeel van de GGD-enquêtes is echter dat hierin ook vragen over leefstijl zijn opgenomen die een belangrijke verklaring bieden voor verschillen in (ervaren) gezondheid.

Op basis van beide typen indicatoren (zorggebruik en ervaren gezondheid) zijn verklaringsmodellen geschat. De lokale verschillen in zorggebruik per hoofd van de bevolking blijken goed te kunnen worden verklaard door locatiespecifieke factoren zoals verschillen in leeftijdsopbouw, bevolkingssamenstelling (etnische achtergrond en opleidingsniveau), mate van stedelijkheid, werkloosheid, kenmerken van de woningvoorraad en de fysieke woonomgeving, industriële activiteiten, milieuvervuiling, etc.

Een nadeel van de verklaringsmodellen op basis van zorggebruik is echter dat hier geen leefstijlkenmerken van de bevolking in kunnen worden gebruikt. Bij de modellen met ervaren gezondheid als afhankelijke variabele kan dat wel. Uit die modellen blijkt dat zowel kenmerken van persoonlijk gedrag als locatiespecifieke factoren op wijk- en gemeenteniveau een rol spelen bij het verklaren van verschillen in de ervaren gezondheid van de bewoners van wijken. Een deel van de variabelen die bij de modellen met zorggebruik significant waren, blijken dat niet meer te zijn als er factoren over leefstijl worden meegenomen. Dit is onder andere het gevolg van het feit dat er ook veel indirecte relaties zijn. Mensen met een hoger opleidingsniveau hebben bijvoorbeeld vaak een gezondere leefstijl waardoor opleidingsniveau niet meer significant hoeft te zijn als er variabelen voor leefstijl zijn meegenomen.

Omdat in de modellen met ervaren gezondheid de invloed van locatiespecifieke kenmerken van de woon- en leefomgeving op de gezondheid in de wijk zuiverder kunnen worden ingeschat heeft het de voorkeur om deze indicator – en niet die van het zorggebruik – in de toekomst op te nemen in *De staat van steden en dorpen*. De vraag is dan dus wel wanneer deze indicator op voor *De staat van steden en dorpen* bruikbare wijze landsdekkend beschikbaar komt.

8 Categorisering steden

In de voorgaande thematische hoofdstukken is er steeds een standaardindeling van gemeenten gemaakt naar categorieën die de afgelopen jaren in de bestuurlijke praktijk zijn gebruikt: de G4, de G27, *new towns*, de overige steden en de meer landelijke gemeenten en dorpen. Deze indeling van gemeenten weerspiegelt echter niet (altijd) de overeenkomsten tussen gemeenten op de verschillende kenmerken van de woon- en leefomgeving en de sociaal-economische positie. In dit hoofdstuk worden daarom met zogenaamde clusteranalyses²² steden gecategoriseerd die op de verschillende indicatoren het meest op elkaar lijken. Door steden te clusteren op basis van de mate waarin ze 'op elkaar lijken' worden steden die vergelijkbare kenmerken, kansen en problemen hebben geïdentificeerd.

Het resultaat zijn groepen steden die – los van 'traditionele' indelingen als G4 of G27 – met elkaar verbonden zijn door gemeenschappelijke beleidsvragen. Dit maakt inzichtelijk welke steden onderling kennis en ervaring zouden kunnen uitwisselen. Uitgangspunt in dit hoofdstuk zijn de 36 individuele steden in de huidige G4, de G27 en de *new towns*. Op een vergelijkbare manier kunnen uiteraard ook de kleinere steden en de dorpen en landelijke gemeenten worden gecategoriseerd.

Een clusteranalyse is in principe mogelijk op basis van alle denkbare indicatoren. Voor een bruikbare categorisering van steden is het echter van belang om die indicatoren te kiezen die inhoudelijk bij elkaar passen. In paragraaf 8.1 wordt allereerst een 'overkoepelende' categorisering gemaakt op basis van zes indicatoren die inhoudelijk bij elkaar passen. Het zijn indicatoren op de thema's sociaal, veiligheid en fysieke woonomgeving. Het resultaat is een indeling van steden die – statistisch gezien – vergelijkbare profielen hebben. Op basis van deze profielen is voor elk van de

²² Het categoriseren of clusteren van gemeenten is gedaan met een statistische clusteranalyse aan de hand van verschillende groepen indicatoren. In een clusteranalyse worden steden en gemeenten gegroepeerd die – op basis van een algoritme – statistisch het meest op elkaar lijken. Hierbij kunnen verschillende algoritmes worden gebruikt. Er zijn varianten waarin het aantal gewenste groepen van steden vooraf wordt bepaald waarna het algoritme zoekt naar de optimale verdeling over steden (de zogenaamde *k-means*-methode) en varianten waarin eerst een unieke waarde wordt berekend per stad en vervolgens getest wat het optimale aantal klassen zijn. Ook zijn er varianten waarbij de nadruk ligt op een zo groot mogelijk verschil tussen steden in verschillende groepen (*complete linkage*) of juist een variant waarbij (ook) de verschillen tussen de observaties binnen een groep worden geminimaliseerd (*single linkage*). In dit hoofdstuk is gebruikgemaakt van de zogenaamde *complete linkage* methode waarbij steden in dat aantal categorieën wordt onderverdeeld waarbij de verschillen tussen de groepen optimaal zijn.

verschillende groepen een aantal gemeenschappelijke beleidsvragen geformuleerd.

Bij een clusteranalyse op basis van zes indicatoren zal het in de praktijk zo zijn dat er ook binnen een bepaalde groep verschillen tussen steden bestaan. Het is immers goed mogelijk dat twee steden die op vijf indicatoren sterk op elkaar lijken en op één indicator juist niet, toch bij elkaar in één groep komen. Voor de vraag welke steden vergelijkbare vraagstukken hebben op specifieke thema's en op dat gebied het beste kennis en ervaring kunnen uitwisselen is een themaspecifieke clustering nuttig. Daarom worden in paragraaf 8.2 tot en met 8.4 de resultaten van de clusteranalyses voor elk thema individueel gepresenteerd: sociaal (8.2), werkloosheid & veiligheid (8.3) en fysiek (8.4). In paragraaf 8.5 worden ten slotte de resultaten van de clusteranalyse voor het thema economie gepresenteerd.

8.1 Overkoepelende clusteranalyse: sociaal, fysiek en veiligheid

Op basis van de clusteranalyse met de indicatoren hoogopgeleiden, midden- en hoge inkomens, werkloosheid, woningvoorraad, verloedering en veiligheid zijn de 36 steden in zes groepen ingedeeld. Tabel 8.0 laat deze indeling zien (rij 2) en de gemiddelde scores (rij 3 en verder). Door middel van kleuren is aangegeven of een groep steden een positieve (groen), gemiddelde (oranje) of negatieve (rood) score heeft op een bepaalde indicator. Het gaat om relatief positieve of negatieve scores ten opzichte van de andere groepen steden.

Een belangrijke eerste conclusie bij de vergelijking van de groepen is dat de clustering in *G4*, *G27* en *new towns* niet correspondeert met de kenmerken en problemen van de steden op sociaal-economisch en fysiek gebied en op het gebied van veiligheid.

Een tweede conclusie is dat de indeling laat zien dat een veilige woonomgeving met kwalitatief goede woningen niet één op één samengaat met een sterk sociaal-economisch profiel. Dit betekent enerzijds dat andere factoren zoals het aanbod banen en voorzieningen (*amenities*) een grotere rol spelen in de aantrekkingskracht op hoger opgeleiden dan de fysieke kwaliteit van de woonomgeving. Anderzijds betekent dit dat beleid gericht op het

verbeteren van de fysieke woonomgeving niet (altijd) hoeft te leiden tot een verbetering van het sociaal-economische profiel van een stad.

Conclusies per stedengroep

De eerste groep steden bestaat uit Utrecht, Amsterdam, Nijmegen, Leiden en Groningen. Deze universiteitssteden met een historische binnenstad zijn aantrekkelijke steden voor hoger opgeleiden en (in mindere mate) voor midden- en hoge inkomens, ondanks de woonomgeving van relatief lage kwaliteit en de relatief ongunstige veiligheidssituatie. Een relevante beleidsvraag voor deze steden is hoe de hoge aantrekkingskracht op kansrijke huishoudens om te zetten is in meer kansen voor de onderkant van de arbeidsmarkt. Hiernaast hebben deze steden raakvlakken op de thema's veiligheid en fysiek. Verbeteringen op deze gebieden (bijvoorbeeld door een toename van het aanbod van ruimere woningen) kan de aantrekkingskracht op bijvoorbeeld midden- en hoge inkomens vergroten.

De steden in de tweede groep (Breda, Den Bosch, Amersfoort, Deventer, Zwolle) hebben een sterk sociaal-economisch profiel. Het zijn allemaal middelgrote steden met een historische binnenstad die veelal een centrumfunctie vervullen waardoor ook het voorzieningenniveau relatief hoog is. Een belangrijke gemeenschappelijke uitdaging ligt in het vasthouden van de hoge aantrekkingskracht en het (verder) verbeteren van de veiligheid.

De derde groep steden bestaat uit Den Haag, Arnhem, Rotterdam, Eindhoven, Tilburg en Maastricht. Deze groep steden heeft een vergelijkbaar profiel als de steden in de eerste groep, maar (slechts) een gemiddelde aantrekkingskracht op hoger opgeleiden. Een gemeenschappelijke beleidsvraag voor deze groep steden ligt dan ook in het vergroten van de aantrekkingskracht op hoger opgeleiden. Hiernaast is een gemeenschappelijk vraagstuk (eventueel met de eerste groep steden) het verbeteren van de kwaliteit van de fysieke woonomgeving en de veiligheid.

De steden in de vierde groep (Dordrecht, Alkmaar, Zaanstad, Schiedam, Zoetermeer en Almere) liggen (vrijwel allemaal) nabij een grote stad in de Randstad. Omdat de aantrekkingskracht op hoger opgeleiden laag is, is een gemeenschappelijke vraag (met uitzondering van wellicht Alkmaar) of en hoe het mogelijk is om meer te profiteren van de ligging nabij Amsterdam of Rotterdam. Hiernaast ligt een gemeenschappelijke uitdaging in het

verbeteren van de veiligheid en het tegengaan van verloedering (om te voorkomen dat op termijn de aantrekkingskracht op midden- en hogere inkomens afneemt).

In de vijfde groep zitten steden in de grensstreek met een relatief zwak sociaal-economisch profiel: Venlo, Emmen, Almelo, Heerlen en Enschede. Een belangrijk gemeenschappelijke vraagstuk voor deze steden is het bestrijden van de werkloosheid en het verhogen van de aantrekkingskracht op hoger opgeleiden en midden- en hoge inkomens. Voor deze steden is het interessant om de kansen voor grensoverschrijdende samenwerking te onderzoeken. Het verminderen van grensbarrières op de arbeidsmarkt kan in potentie zorgen voor een groei van het aantal banen binnen acceptabele reistijd en daarmee voor zowel een hogere aantrekkingskracht als een lagere werkloosheid.

De zesde groep steden bestaat uit *new towns* en steden in het grensgebied met een sterker sociaal-economisch profiel dan de steden in groep 5 en een veilige woonomgeving van relatief hogere kwaliteit. Hoewel deze groep divers is (Lelystad, Sittard-Geleen, Helmond, Hengelo, Ede, Haarlemmermeer en Apeldoorn) lijken gezamenlijke vragen zich toe te splitsen op het behoud van de sterke punten en op de vraag of (en zo ja hoe) de aantrekkingskracht op hoger opgeleiden kan worden vergroot (via bijvoorbeeld het voorzieningenniveau).

Tabel 8.0 Groepering van steden op basis van clusteranalyse en gemiddelde groepsscore per indicator (score in 2010/2009)

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4	Groep 5	Groep 6
	Nijmegen, Amsterdam, Utrecht, Leiden, Groningen	Breda, Amersfoort, Deventer, Zwolle, Den Bosch,	Den Haag, Arnhem, Rotterdam, Eindhoven, Tilburg, Maastricht	Dordrecht, Alkmaar, Zaanstad, Schiedam, Zoetermeer, Almere	Venlo, Emmen, Almelo, Heerlen, Enschede	Lelystad, Sittard-Geleen, Helmond, Hengelo, Ede, H'lemmermeer, Apeldoorn
Hoog-opgeleiden	Hoog (52%);	Hoog (40%)	Gemiddeld (37%)	Laag (29%),	Laag (23%)	Laag (30%)
Midden-en hoge inkomens	Gemiddeld (58%)	Hoog (63%)	Gemiddeld (57%)	Hoog (63%)	Laag (54%)	Hoog (61%)
Werk-loosheid	Redelijk hoog (5,7%)	Laag (3,9%)	Redelijk hoog (5,8%)	Gemiddeld (4,3%)	Hoog (6,8%)	Gemiddeld (4,4%)
Woning-voorraad ²³	Laag (66%),	Gemiddeld tot hoog (75%),	Laag (69%),	Gemiddeld (73%),	Gemiddeld tot hoog (75%),	Hoog (79%),
Verloedering ²⁴	Redelijk hoog (62%)	Gemiddeld (57%)	Redelijk hoog (60%)	Hoog (66%)	Laag (49%)	Laag (51%)
Veiligheid ²⁵	Laag (-0,23)	Gemiddeld (-0,20)	Laag (-0,23)	Laag tot gemiddeld (-0,21)	Hoog (-0,18)	Hoog, (-0,17)

²³ Aandeel mensen dat niet vindt dat de eigen woning slechts onderhouden is en wel vindt dat de bebouwing in de buurt aantrekkelijk is.

²⁴ Aandeel mensen dat vindt dat er in de buurt sprake is van verloederings.

²⁵ Dimensiescore veiligheid in de Leefbaarometer.

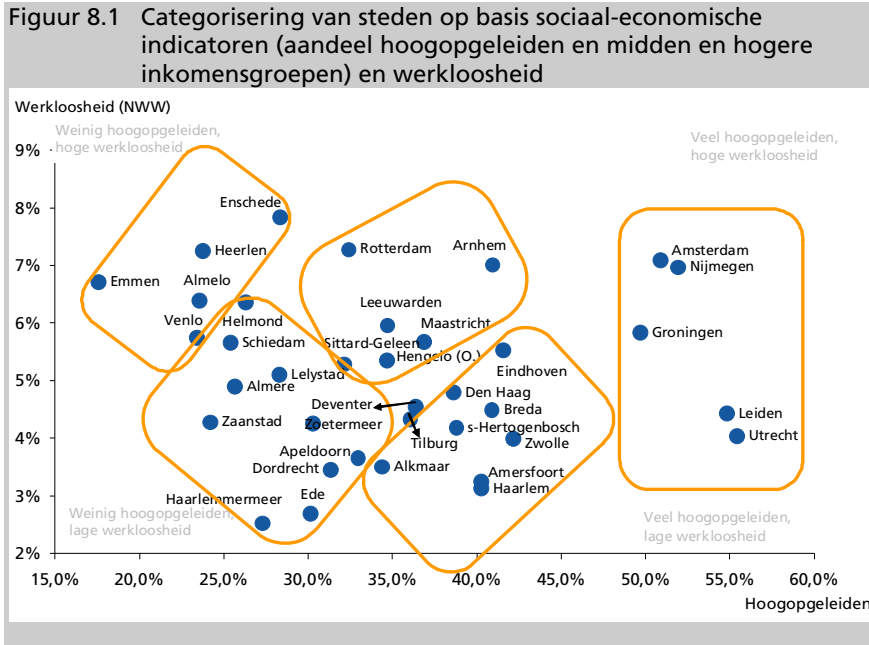
8.2 Clusteranalyse: sociaal-economische factoren

Figuur 8.1 en tabel 8.1 laten de resultaten zien van de clusteranalyse wanneer er alleen naar sociaal-economische indicatoren wordt gekeken: aandeel hoogopgeleiden, midden- en hoge inkomens en werkloosheid. Dit levert een indeling in vijf groepen op die voor een groot overeenkomt met de groepen op basis van de overkoepelende clusteranalyse. Zo blijven de groepen 1 en 5 identiek aan de overkoepelende indeling.

In groep 2 vallen steden met een relatief hoge aantrekkingskracht op hoger opgeleiden, zoals Den Bosch, Breda, Eindhoven, Zwolle en Amersfoort. Deze middelgrote steden hebben een opvallend lage werkloosheid. Dit kan enerzijds impliceren dat deze steden er in slagen om de relatief hoge aantrekkingskracht op hoger opgeleiden om te zetten in banen voor 'iedereen' op de arbeidsmarkt. Maar anderzijds kan dit ook komen doordat in de steden in groep 1 zich naast veel kansrijken ook een bovengemiddeld aandeel kansarmen bevindt (wat zich uit in een hogere werkloosheid).

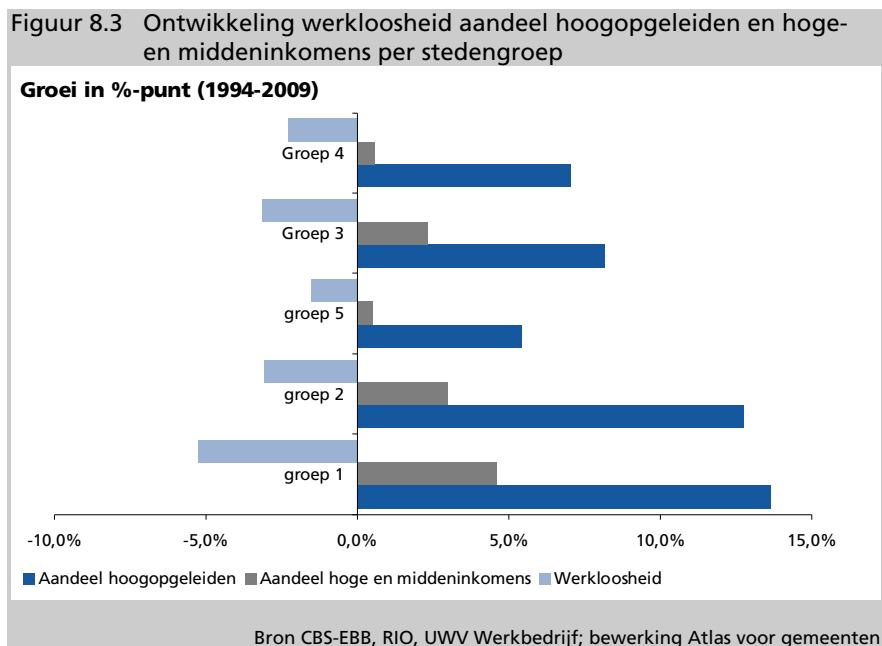
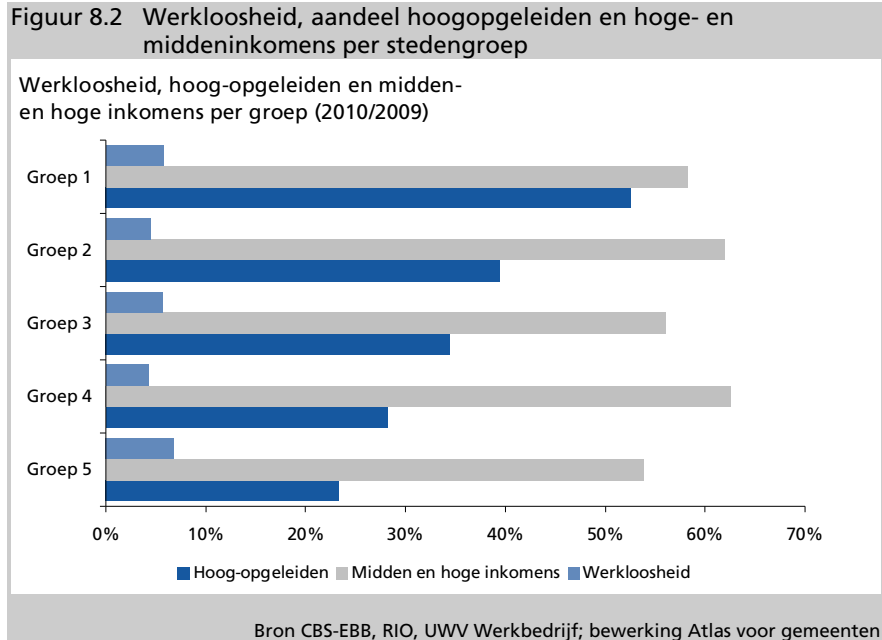
Groep 3 bestaat uit steden die in vergelijking met de groepen 1 en 2 een duidelijk lagere aantrekkingskracht hebben op hoger opgeleiden en een iets lager aandeel midden- en hoge inkomens. Op basis van deze clustering blijkt Rotterdam op sociaal-economisch gebied meer overeenkomsten te hebben met steden als Leeuwarden en Arnhem dan met de andere drie grote steden.

In groep 4 bevinden zich veel steden die bestuurlijk als *new town* worden getypeerd, zoals Almere, Lelystad, Apeldoorn en Ede. De afgelopen decennia hebben zich hier veel midden- en hoge inkomens (vaak afkomstig uit de grotere steden) gevestigd. Een gezamenlijke opgave voor de *new towns* is om ervoor te zorgen dat de aantrekkingskracht op midden- en hoge inkomens op peil blijft, want de ontwikkeling daarvan is de laatste jaren niet gunstig (zie figuur 8.3).

Tabel 8.1 Steden gecategoriseerd naar sociaal-economische indicatoren (gemiddelde waarde per indicator per groep weergegeven)

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4	Groep 5
Hoogopgeleiden	Hoogst (52,54%)	Hoog (39,41%)	Midden (34,46%)	Laag (28,17%)	Laagst (23,31%)
Midden- en hoge inkomens	Midden (58,18%)	Hoog (61,90%)	Laag (56,04%)	Hoog (62,57%)	Laagst (53,84%)
Werkloosheid	Hoog (5,68%)	Laag (4,45%)	Midden (5,65%)	Laagst (4,29%)	Hoogst (6,79%)
	Amsterdam	Eindhoven	Maastricht	Almere	Almelo
	Leiden	Breda	Rotterdam	Lelystad	Heerlen
	Utrecht	Tilburg	Hengelo	Helmond	Emmen
	Nijmegen	Deventer	Leeuwarden	Haarlemmermeer	Enschede
	Groningen	Zwolle	SittardGeleen	Schiedam	Venlo
		Alkmaar	Arnhem	Apeldoorn	
		Amersfoort		Ede	
		Den Bosch		Zoetermeer	
		Haarlem		Zaanstad	
		Den Haag		Dordrecht	

8.3 Werkloosheid en veiligheid

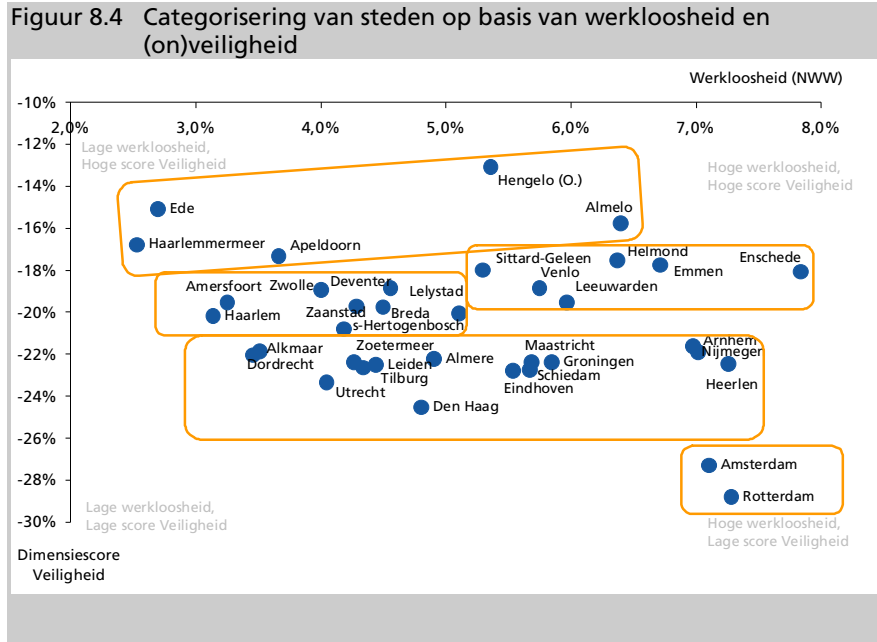
Steden die een relatief hoge werkloosheid kennen, hebben ook vaak te kampen met een hogere mate van overlast en onveiligheid (en verloedering).²⁶ Daarom is de volgende categorisering van steden gebaseerd op werkloosheid en veiligheid.

Die clusteranalyse levert wederom een indeling op in vijf groepen van steden (zie figuur 8.4 en tabel 8.2). In Amsterdam en Rotterdam (groep 1) gaat een relatief hoge werkloosheid gepaard met – zoals theoretisch verwacht mocht worden – relatief veel onveiligheid in de woon- en leefomgeving. Daar staat een groep steden tegenover (groep 2) met een hoge werkloosheid, maar een relatief veilige woon- en leefomgeving. Deze steden bevinden zich allemaal in de periferie van het land. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat sociaal-economische verschillen in die steden minder groot zijn, en de kansen op de arbeidsmarkt geringer, waardoor de relatie tussen werkloosheid en veiligheid minder eenduidig is dan in een omgeving waar wel veel kansen op de arbeidsmarkt zijn.²⁷

De werkloosheid is in de steden in groep 1 het meest is afgenomen, terwijl de onveiligheid daar juist het meest is toegenomen. In de steden in groep 2 was de afname van de werkloosheid juist het kleinst. Overigens is de werkloosheid in de periode 1998-2010 in alle groepen van steden afgenomen, maar is de onveiligheid in de woon- en leefomgeving alleen afgenomen in de steden in groep 4. Dat zijn de steden die een lage werkloosheid combineren met een gunstige veiligheidssituatie. Het lijkt er dus op dat de verschillen tussen steden groter worden: de meest onveilige steden worden onveiliger, terwijl de meest veilige steden nog veiliger worden.

²⁶ G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2007: Op weg naar Early Warning. Omvang, oorzaak en ontwikkeling van problemen in de wijk (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

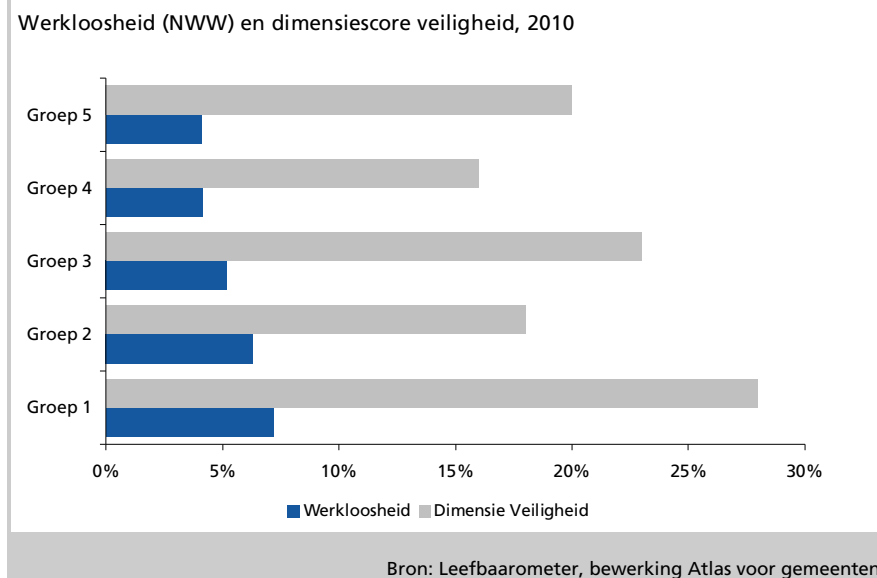
²⁷ Ibidem.

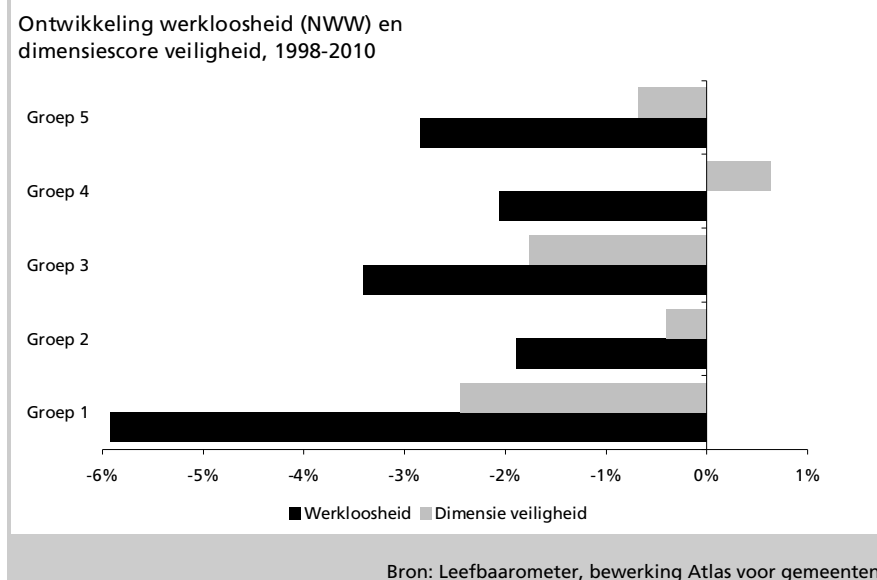
Tabel 8.2 Categorisering steden op basis van werkloosheid en dimensiescore veiligheid

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4	Groep 5
Werkloosheid	Hoogst (7,19%)	Hoog (6,32%)	Midden (5,18%)	Laag (4,13%)	Laagst (4,12%)
Dimensiescore Veiligheid	Laagst (-0,28)	Hoog (-0,18)	Laag (-0,23)	Hoogst (-0,16)	Midden (-0,20)
	Amsterdam Rotterdam	Emmen Helmond Venlo Enschede Leeuwarden SittardGeleen	Tilburg Den Haag Utrecht Zoetermeer Alkmaar Schiedam Leiden Groningen Maastricht Heerlen Arnhem Nijmegen Almere Dordrecht Eindhoven	Hengelo Ede Apeldoorn Haarlemmermeer Almelo	Lelystad Zaanstad Amersfoort Haarlem Deventer Den Bosch Breda Zwolle

Figuur 8.5 Gemiddelde werkloosheid en dimensiescore veiligheid (mate van onveiligheid) per stedengroep

Figuur 8.6 Gemiddelde werkloosheid en dimensiescore veiligheid (mate van onveiligheid) per stedengroep

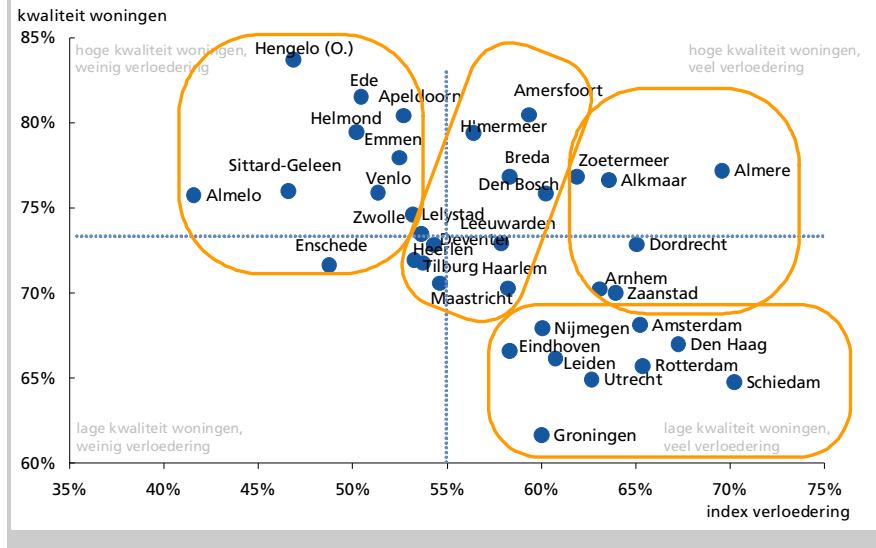
8.4 Fysiek

Een clusteranalyse op basis van de indicatoren voor de fysieke kwaliteit van de woningvoorraad en de kwaliteit van de directe woonomgeving (de mate van verloedering) geeft een indeling van steden in vier categorieën (zie figuur 8.7 en tabel 8.3)

De eerste categorie in tabel 8.3 zijn de steden met gemiddeld de hoogste kwaliteit van de woningvoorraad en de minste verloedering in de woonomgeving. Dat zijn vooral steden buiten de Randstad zoals Emmen, Apeldoorn, Zwolle en de drie Twentse steden. Groep 2 bestaat uit steden die ook een woningvoorraad van relatief hoge kwaliteit hebben en een benedengemiddelde mate van verloedering in de woonomgeving. Deze steden scoren op beide indicatoren iets minder goed dan de steden in groep 1. Het gaat onder andere om de steden Deventer, Breda, Haarlem en Amersfoort.

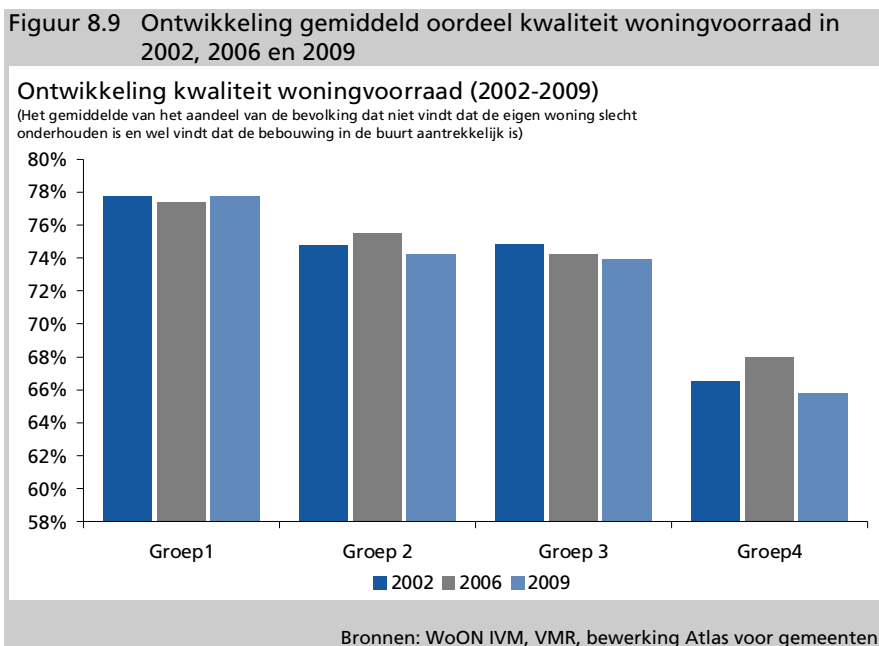
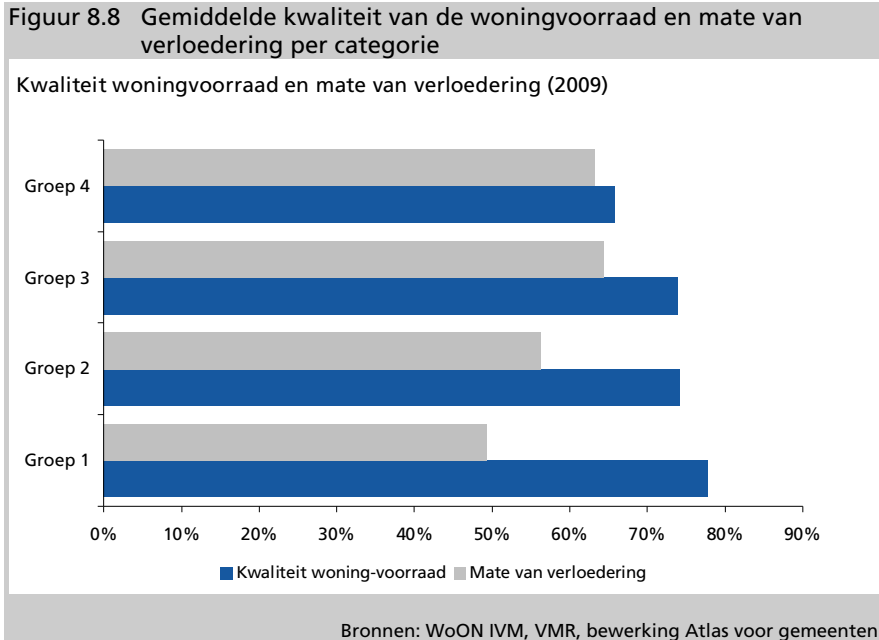
Groep 3 bestaat uit steden met een relatief hoge kwaliteit van de woningvoorraad maar ook veel verloedering in de directe woonomgeving. In deze categorie zitten opvallend veel *new towns*, zoals Almere en Zoetermeer. Maar ook Arnhem, Zaanstad en Dordrecht behoren tot deze categorie. Groep 4 bestaat tot slot uit steden met een relatief lage kwaliteit van de woningvoorraad en een hoge mate van verloedering in de woonomgeving. Deze steden scoren dus op beide indicatoren voor fysieke kwaliteit laag. Het gaat om de vier grote steden, maar ook Eindhoven, Groningen, Schiedam en Nijmegen vallen binnen deze groep.

Figuur 8.7 Categorisering van steden op basis van indicatoren voor de fysieke kwaliteit van de woningvoorraad en de kwaliteit van de directe woonomgeving

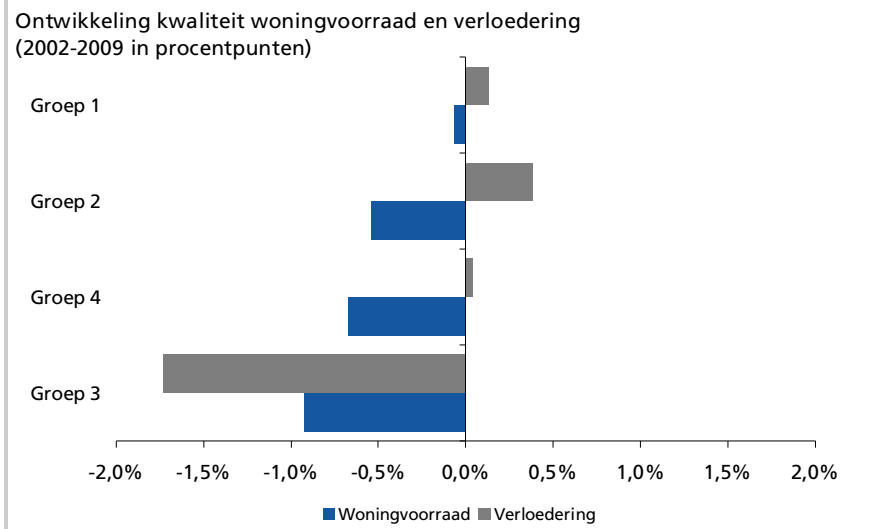

Tabel 8.3 Steden gecategoriseerd naar indicatoren voor fysieke woonomgeving

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
Kwaliteit (onderhoud) woningen	Hoogst (77,72%)	Hoog (74,23%)	Hoog (73,97%)	Laagst (65,88%)
Mate van verloedering	Laagst (49,40%)	Laag (56,34%)	Hoogst (64,50%)	Hoog (63,30%)
	Sittard Geleen	Tilburg	Alkmaar	Amsterdam
	Almelo	Deventer	Almere	Groningen
	Enschede	Breda	Zoetermeer	Schiedam
	Hengelo	Haarlem	Zaanstad	Eindhoven
	Helmond	Maastricht	Arnhem	Utrecht
	Ede	Leeuwarden	Dordrecht	Den Haag
	Emmen	Haarlemmermeer		Rotterdam
	Apeldoorn	Lelystad		Nijmegen
	Zwolle	Den Bosch		Leiden
	Venlo	Amersfoort		
		Heerlen		

Figuur 8.10 Ontwikkeling gemiddeld oordeel kwaliteit woningvoorraad en mate van verloedering tussen 2002 en 2009

Bronnen: WoON IVM, VMR, bewerking Atlas voor gemeenten

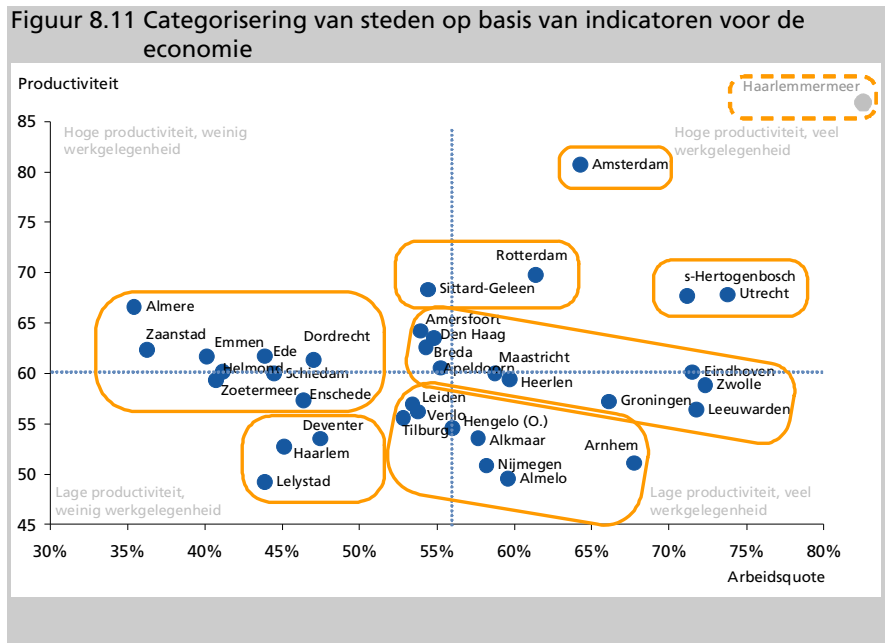
8.5 Economie

Op basis van de twee indicatoren arbeidsquote (relatief veel of weinig banen per inwoner) en productiviteit per werknemer (relatieve hoge of lage toegevoegde waarde per werknemer) is ten slotte een clusteranalyse gemaakt voor het thema Economie. Hierin is het bruto gemeentelijk product per inwoner niet meegenomen omdat deze indicator het product van deze beide indicatoren is. De diversiteit tussen steden op het thema Economie is groot (zie ook hoofdstuk 6) waardoor het – statistisch – optimale aantal categorieën ook groot is (figuur 8.11 en tabel 8.4).

In deze indeling bevat een aantal categorieën een beperkt aantal steden of zelfs één stad. Zo wordt Haarlemmermeer (door Schiphol) een eigen categorie. Die gemeente heeft verreweg de meeste banen per inwoner en ook nog eens relatief hoogproductieve banen. Ook Amsterdam wordt een eigen categorie. Daarnaast zijn er twee categorieën met maar twee steden: Utrecht en Den Bosch vormen één categorie, net als Rotterdam en Sittard-Geleen (relatief hoge productiviteit door de aanwezigheid van grootschalige chemische productiecomplexen, maar gemiddelde werkgelegenheid).

Opvallend is dat er een aparte categorie bestaat (groep 8) waartoe enerzijds een aantal ‘traditionele’ steden met een industrieel verleden behoort (zoals Enschede en Zaanstad) en anderzijds een aantal *new towns* (zoals Zoetermeer en Almere). De steden in deze groep worden gekenmerkt door relatief weinig werkgelegenheid (gemiddeld de laagste arbeidsquote), maar wel een relatief hoge productiviteit. Deze steden hebben dus een vergelijkbaar economisch ‘profiel’ maar totaal verschillende achtergronden. De steden met een industrieel verleden hebben om historische redenen (zoals de-industrialisering) de afgelopen decennia een sterk verlies aan werkgelegenheid gekend. De (industriële) werkgelegenheid die er zit is echter wel redelijk productief. De *new towns* daarentegen hebben – dankzij beleid – juist een sterke bevolkingsgroei gekend waarbij de werkgelegenheid niet of veel minder sterk meegroeide. Niet alleen omdat de ‘stuwende’ werkgelegenheid veelal in de centrumstad bleef, maar ook omdat veel inwoners voor een deel van de voorzieningen nog steeds naar de centrumstad gingen. Een mogelijk gevolg kan zijn dat juist bedrijven in sectoren als groothandel en logistiek dominant zijn in de sectorale structuur van deze steden waardoor de productiviteit van de banen er wel redelijk hoog is.

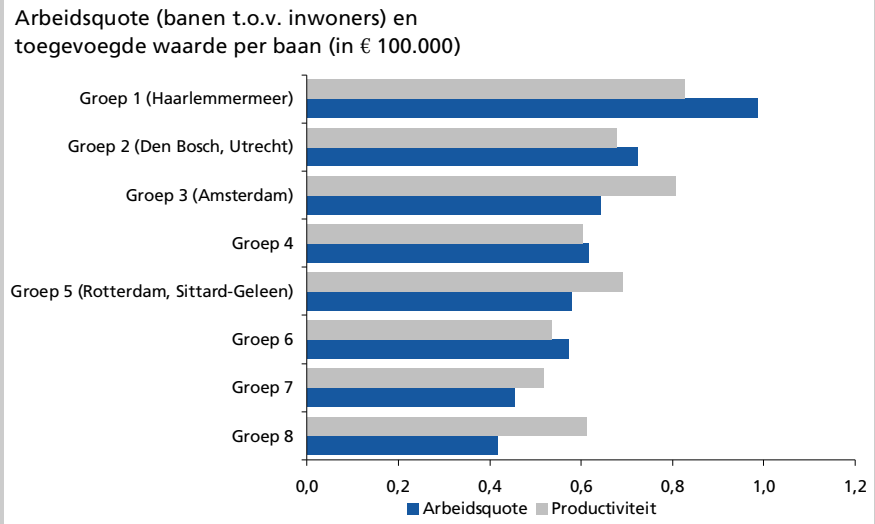
Omdat een indeling in acht categorieën voor 36 steden erg ruim is, is er als alternatief ook gekeken naar een (statistisch minder optimale) indeling in vier categorieën. Hierbij worden Amsterdam en Haarlemmermeer wederom elk een aparte categorie en de andere steden verdeeld over twee andere categorieën. Een belangrijke conclusie is in elk geval dat Amsterdam en Haarlemmermeer in economisch opzicht echt anders (een hogere productiviteit en bij Haarlemmermeer ook een hogere arbeidsquote) blijken te zijn dan de andere steden. Meer in het algemeen kan geconcludeerd worden dat op economisch gebied de diversiteit tussen steden groter is dan op de andere thema's.

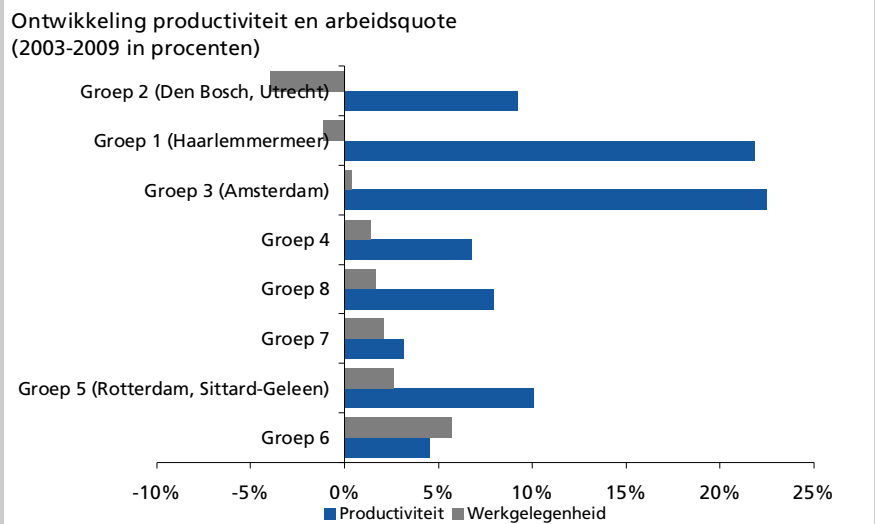
**Tabel 8.4 Steden gecategoriseerd naar indicatoren voor economie
(gemiddelde waarde per indicator per groep weergegeven)**

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
Arbeidsquote	98,7%	72,4%	64,3%	61,8%
Productiviteit (duizenden euro's per werknemer)	82,8	67,8	80,8	60,3
	Haarlemmermeer	Den Bosch Utrecht	Amsterdam	Zwolle Maastricht Breda Heerlen Leeuwarden Den Haag Apeldoorn Eindhoven Amersfoort Groningen
	Groep 5	Groep 6	Groep 7	Groep 8
Arbeidsquote	57,9%	57,4%	45,5%	41,7%
Productiviteit	69,1	53,6	51,8	61,2
	Rotterdam Sittard-Geleen	Arnhem Tilburg Venlo Almelo Nijmegen Alkmaar Leiden Hengelo	Haarlem Deventer Lelystad	Dordrecht Ede Zoetermeer Almere Emmen Helmond Schiedam Zaanstad Enschede

Figuur 8.12 Gemiddelde arbeidsquote en productiviteit in de acht groepen steden in 2009

Figuur 8.13 Ontwikkeling gemiddelde arbeidsquote en productiviteit in de acht groepen steden tussen 2003 en 2009

De staat van steden en dorpen [Atlas voor gemeenten, RIGO]

Bijlage 1: beschrijving van de gebruikte indicatoren

Dimensiescore Leefbaarometer

De score op de Leefbaarometer.²⁸ De leefbaarometerscore is een gewogen gemiddelde van scores op zes dimensies (die weer elk uit een aantal indicatoren bestaan) van leefbaarheid: Woningvoorraad, Publieke Ruimte, Voorzieningen, Bevolkingssamenstelling, Sociale Samenhang en Veiligheid. In totaal is de score van de Leefbaarometer een gewogen gemiddelde van 49 indicatoren. De definitie van leefbaarheid die hieraan ten grondslag ligt is 'de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door de mens aan worden gesteld'.

Tevredenheid Woonomgeving

De indicator voor de tevredenheid met de woonomgeving is gebaseerd op het WoON. Uit het WoON is de volgende vraag geselecteerd: hoe tevreden bent u met uw huidige woonomgeving? Respondenten hebben keuze uit vijf categorieën: variërend van zeer tevreden tot en met zeer ontevreden. Op basis van deze vraag is de indicator 'aandeel inwoners dat niet ontevreden of zeer ontevreden' geconstrueerd (met andere woorden: het aandeel inwoners dat zeer tevreden, tevreden en niet tevreden en niet ontevreden is).

Dimensiescore Veiligheid

De score op de dimensie Veiligheid uit de Leefbaarometer.²⁹ De dimensie Veiligheid in de Leefbaarometer bestaat uit een gewogen combinatie van vijf indicatoren: vernielingen, auto-inbraken, geweldsmisdrijven en verstoringen openbare orde (bron: KLPD) en een gewogen score voor overlast die weer bestaat uit de indicatoren overlast van drugsgebruik, overlast van jongeren, overlast van omwonenden, vernielingen aan openbare werken, rommel op straat en bekladdingen (bronnen: Integrale Veiligheidsmonitor Rijk, Veiligheidsmonitor Rijk en Politiemonitor, bewerking Atlas voor gemeenten).³⁰

²⁸ K. Leidelmeijer, G. Marlet, 2008: Leefbaarometer meting 2008. Eerste uitkomsten en methodische verantwoording (Rigo/Atlas, Amsterdam/Utrecht).

²⁹ Ibidem.

³⁰ Zie voor methodologische verantwoording: G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2007: Op weg naar Early Warning. Omvang, oorzaak en ontwikkeling van problemen in de wijk (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Onveiligheidsgevoel

Het onveiligheidsgevoel is het percentage inwoners in de gemeente dat zich weleens onveilig voelt (bronnen: Integrale Veiligheidsmonitor Rijk, Veiligheidsmonitor Rijk en Politiemonitor, bewerking Atlas voor gemeenten).

Mate van verloedering in de woonomgeving

De kwaliteit van de woonomgeving is afgemeten aan de gewogen combinatie van de mate waarin vernielingen, bekladdingen en rommel in de buurt voorkomen (bronnen: Integrale Veiligheidsmonitor Rijk, Veiligheidsmonitor Rijk en Politiemonitor, bewerking Atlas voor gemeenten). Deze indicatoren zitten ook in de overlastindicator in de dimensie Veiligheid van de Leefbaarometer en geven een goed beeld van de mate van verloedering in de woonomgeving. De onderlinge weging is gelijk aan de weging die wordt gehanteerd in de Leefbaarometer en die is gebaseerd op een objectieve analyse (de mate waarin de indicatoren correleren met de waarde van de woningen).

Bij de hierboven besproken drie indicatoren (dimensiescore veiligheid, onveiligheidsgevoel en verloedering) is gebruikgemaakt van de databestanden van de Integrale Veiligheidsmonitor Rijk (IVM, vanaf 2009), de Veiligheidsmonitor Rijk (VMR, tot en met 2009) en de Politiemonitor. Voor de jaren waarin de bronnen overlappen zijn de bronnen gecombineerd. Die data zijn echter niet zonder meer geschikt voor een betrouwbare analyse van de ontwikkeling van de veiligheid op gemeenteniveau. Het aantal respondenten is soms te laag om betrouwbare uitspraken op te kunnen baseren. Bovendien varieert het aantal waarnemingen sterk per jaar en per gemeente. Om deze data toch te kunnen gebruiken zijn ze zodanig bewerkt dat een statistisch betrouwbare uitspraak over de veiligheidssituatie, zelfs voor wijken en postcodegebieden, wel mogelijk is. In gevallen waar waarnemingen niet betrouwbaar worden geacht is niet met de waarneming van het laatste jaar gewerkt maar met het laatste punt op de geschatte gewogen trendlijn van alle waarnemingen vanaf 1993. Met een Monte-Carlo-simulatie is de variantie per indicator bepaald, rekening houdend met covarianties. Hiermee is vervolgens bepaald wat de kans is dat de op ruwe waarnemingen uit de enquêtes gebaseerde indicator een waarde heeft die 5% hoger of lager ligt dan de waarde die uit bovenstaande analyse volgt. Als die kans (op een afwijking van 5%) groter is dan 10% wordt die uitkomst als statistisch onbetrouwbaar verondersteld.

De postcodegebieden waarvoor geen betrouwbare uitspraak kon worden gedaan zijn samengevoegd met aangrenzende gebieden totdat een samengesteld gebied is ontstaan waarvoor wel een betrouwbare uitspraak kon worden gedaan. De uitkomst van het geaggregeerde gebied is vervolgens weer gedeaggregeerd naar de originele postcodegebieden, op basis van de kenmerken die de score in regressieanalyses zo goed mogelijk kunnen verklaren. Als extra plausibiliteits-check zijn de uitkomsten waar mogelijk vergeleken met de processen-verbaal van aangifte bij de politie (KLPD), en met gedetailleerdere enquêtes van verschillende afzonderlijke gemeenten. Ondanks onvermijdelijke verschillen tussen de gebruikte bronnen, bleken de indicatoren uit die verschillende bronnen op geaggregeerd niveau vrijwel dezelfde uitkomsten op te leveren, hetgeen vertrouwen geeft in de robuustheid van deze indicatoren.

Kwaliteit woningvoorraad

De indicator voor de kwaliteit van de woningen in de steden is gebaseerd op het WoON. Uit het WoON zijn twee vragen (de vragen 16.6 en 17.2) geselecteerd. Allereerst het percentage mensen dat bij de stelling 'De woonruimte/woning is slecht onderhouden' niet hebben ingevuld 'mee eens' of 'helemaal mee eens'. En vervolgens het percentage mensen dat bij de stelling 'De bebouwing in deze buurt is aantrekkelijk' hebben ingevuld 'mee eens' of 'helemaal mee eens'. Beide correleren met elkaar, maar lang niet voor honderd procent. Dat betekent dat het over het algemeen zo is dat mensen die vinden dat hun eigen woning niet slecht is onderhouden ook vinden dat de woningen in de buurt aantrekkelijk zijn, maar niet in alle gevallen. Dat betekent dat het combineren van beide indicatoren informatie toevoegt over de kwaliteit van de woningen in de steden.

Werkloosheid

Het aantal niet-werkende werkzoekenden volgens het UWV Werkbedrijf, als percentage van de beroepsbevolking (bron: CBS/EBB, bewerking Atlas voor gemeenten) in de stad.

Aandeel hoger opgeleiden

Het aantal mensen met een hogere opleiding (WO of hbo) als percentage van de beroepsbevolking (bron: CBS/EBB, bewerking Atlas voor gemeenten).

Werkgelegenheid

Als indicator voor de werkgelegenheid in de stad is de zogenoemde arbeidsquote genomen. Dat is het aantal banen in de stad (bron: CBS/Walvis) gedeeld door het aantal inwoners (bron: CBS/GBA). Daarmee wordt duidelijk of een stad, gegeven haar omvang, relatief veel of weinig bedrijvigheid en werkgelegenheid binnen de stadsgrenzen heeft.

Productiviteit

De toegevoegde waarde per baan/werknemer in de stad. Hiervoor is de totale toegevoegde waarde van de bedrijven in de stad (Bron: Bridgis/BREA) gedeeld door het totaal aantal banen (bron: CBS/Walvis).

Bruto stedelijk product

Om de productiefunctie van de stad te kunnen beoordelen is totale toegevoegde waarde van de bedrijven in de stad gepresenteerd. Dat bruto stedelijk product (Bron: Bridgis/BREA) is gecorrigeerd voor de omvang van de stad door het te delen door het aantal inwoners in de stad (Bron: CBS/GBA).

Aandeel midden- en hogere inkomensgroepen

Het aantal mensen met een midden- of hoger inkomen in de stad (bron: CBS/RIO) als percentage van het totaal aantal inwoners dat inkomen ontvangt (Bron: CBS/GBA).

Bijlage 2: Indeling van gemeenten naar categorieën

Tabel 0.1 Gemeenten per categorie (deel 1)

Categorie	Gemeente
G4	Amsterdam Den Haag Rotterdam Utrecht
G27	Alkmaar Almelo Amersfoort Arnhem Breda Deventer Dordrecht Eindhoven Emmen Enschede Groningen Haarlem Heerlen Helmond Hengelo (O.) Leeuwarden Leiden Lelystad Maastricht Nijmegen Schiedam s-Hertogenbosch Sittard-Geleen Tilburg Venlo Zaanstad Zwolle
Overige steden	Assen Bergen op Zoom Delft Delfzijl Den Helder Doetinchem Enkhuizen Goes

Tabel 0.2 Gemeenten per categorie (deel2)

Categorie	Gemeente
Overige steden	Gorinchem Gouda Heerenveen Hellevoetsluis Hoogeveen Hoorn Kampen Meppel Middelburg (Z.) Oss Roermond Roosendaal Smallingerland Sneek Terneuzen Tiel Weert Zutphen
Dorpen en landelijke gemeenten	Alle overige gemeenten